

Євгенія Волощук
Олена Слободянюк

ЗАРУБІЖНА ЛІТЕРАТУРА

Навчальний посібник для 6 класу

Частина 2

Учня/учениці _____
(клас)

_____
(навчальний заклад)

_____
(ім'я та прізвище)

*Відповідає модельній навчальній програмі «Зарубіжна література. 5–6 класи»
для закладів загальної середньої освіти
(авторка Волощук Є. В.)*

УМОВНІ ПОЗНАЧЕННЯ

– **Літературна розминка** містить запитання і завдання, що націлюють на опрацювання нового матеріалу.

– **Клубочок знань** ознайомлює з літературними творами, а також надає коментарі щодо явищ, які вивчаються, та допомагає простежити зв'язки літературної теми з матеріалом інших навчальних предметів.

– **Літературознавча довідка** містить визначення літературознавчих понять, які слід вивчити й запам'ятати.

– **Літературний компас** пропонує стислу інформацію про художні твори, які варто прочитати самостійно, а також запитання і завдання для самостійного їх опрацювання.

– **Словник** пояснює різноманітні поняття та реалії.

– **Самооцінка** власних здобутків.

РОЗДІЛ ІІІ.

ЛЮДСЬКІ ЧЕСНОТИ Й ВАДИ В ДЗЕРКАЛІ БАЙКИ

Вивчаючи цю тему, ви дізнаєтеся:

- що таке байка та в чому її особливості;
- хто такий Езоп та чому його називають легендарним;
- яку мову називають езопівською.

1. Пригадайте, які тварини є найпопулярнішими персонажами народних казок про тварин. Визначте риси характеру людини, які вони зазвичай уособлюють.

Лисиця .....

Свиня .....

Вовк .....

Заєць .....

Кіт .....

Лев .....

Віслук .....

2. *Перед читанням.* Читаючи текст, поміркуйте, що мав на увазі давньо-римський байкар Бабрій, зазначивши щодо Езопа: «Він раб, але мудріший за вільних; він негарний, але вищий за красенів»?

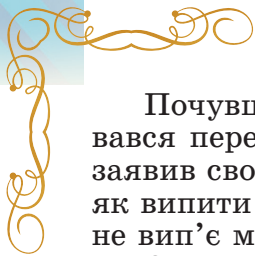
МУДРІСТЬ ЕЗОПОВИХ БАЙОК

Коли давні люди почали замислюватися про світ і про себе, перед ними постало два запитання: як побудовано світ і як у ньому жити? На перше запитання наші предки відповідали міфами, на друге – байками.

Витоки байки сягають творчості давньогрецького автора Езопа. До нашого часу дійшло кількесот його творів. Однак важко встановити, чи й справді всі вони належать легендарному байкареві, адже він ніколи не робив нотаток.

Відомостей про життя Езопа теж небагато. Щоправда, збереглося чимало легенд, що зображують його як особистість незалежну, наділену багатою уявою і неперевершеною дотепністю.

Давні джерела оповідають, що Езоп був рабом-чужинцем, який здобув волю завдяки своєму непересічному розуму. За легендами, Езоп служив у Ксанфа, який вважав себе філософом, але насправді поступався розумом своєму рабу. Якось Ксанф наказав Езопові придбати на базарі найдорожчу річ, і той приніс свинячі язики. На запитання здивованого господаря раб відповів: «Язик – могутня зброя, завдяки йому можна проповідувати любов, справедливість, творити добро, дарувати надію, цінувати й поважати людей. Тому язик є найдорожчою річчю». Згодом Ксанф звелів купити найдешевший товар. Езоп знову повернувся з язиками й зауважив: «Язик може чинити зло, вбивати людей, завдавати болю, призводити до розчарування. Отже, він і є найдешевшою річчю». У своїх творах Езоп створив особливу художню мову. Її так і називають – езопівською, або езоповою.

Почувши від Езопа якусь справді мудру думку, Ксанф привласнював її і хизувався перед друзями власною вченістю. Одного разу хвалько потрапив у пастку: заявив своїм співрозмовникам, що такий розумний і всесильний, що може і знає, як випити море. Його спіймали на слові й побилися об заклад: якщо завтра вранці не вип'є море, втратить свій маєток.

Отямившись, хвалько побіг додому, покликав Езопа й сказав: «Рятуй мене! Проби за порятунок усе, що хочеш!». Стати бідним для Ксанфа було найстрашнішим. «Я навчу тебе, що сказати друзям, – відповів Езоп. – За це ти маєш дати мені волю». Ксанф був змушений погодитися.

На ранок він прийшов на берег моря, де зібрався цілий натовп, щоб посміятися над хвальком. Ксанф гордо оглянув присутніх і сказав: «Я вип'ю море, але для цього потрібна чаша. Зробіть її, перелийте воду з моря в чашу, і я доведу, що я не базіка!». Усі були приголомшені: «Що й сказати, Ксанф таки має розум! Ксанф – таки філософ!».

А справжній філософ і великий байкар Езоп ішов по дорозі з торбиною й дихав на повні груди, бо був відтепер вільним!

Байки Езопа висміювали глупство, жадібність, заздрість та інші людські вади, і слухачі захоплено переказували їх одне одному. Однак дехто сприймав дошкульні Езопові твори як особисті образи. Аби помститися зухвальцю, недоброзичливці підкинули в його торбину золотий кубок, викрадений із храму. Байкаря звинуватили в злочині. Він намагався пояснити, що став жертвою підступу, але намарно. За вироком суддів, «не гідного звичайного поховання» Езопа мали скинути зі скелі. До останньої хвилини життя, уже над прірвою, мудрець розповідав натовпу свої байки.

Давньоримський байкар Федр закликав: «В Езопа вчіться, добрі люди!». І справді, у легендарного мудреця вчилися не лише слухачі та читачі його творів, а й самі байкарі. У різні часи на художній досвід Езопа спиралися Лафонтен (Франція), І. Красицький (Польща).

Упродовж багатьох століть існування байки склалася традиція наділяти образи деяких тварин сталим алегоричним змістом. Так, лисиця в байках постає алегорією хитрості, віслюк – глупства й упертості, свиня – невдячності й невігластва, лев – сили й влади.

Зосереджуючи увагу на комічних збігах між поведінкою людей і тварин, байка вчить читача засуджувати вади, через які найрозумніша істота земного світу втрачає свою гідність. Головна мета байки – виховна. На доступних прикладах вона пояснює важливі закони людського співіснування, навчає відрізняти справжні чесноти від удаваних, допомагає переосмислити складні життєві ситуації.

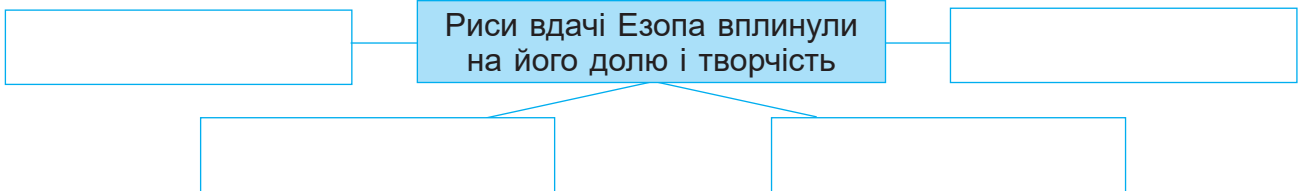
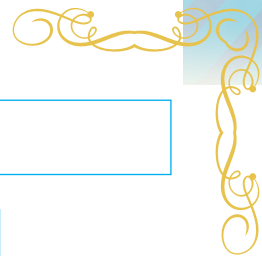
Байка – стисла віршована або прозова розповідь, в основу якої покладено алегоричний сюжет повчального характеру. У байці діють алегоричні персонажі (люди, тварини, рослини, предмети тощо, які виступають позначенням певних моральних і суспільних явищ). Зазвичай наприкінці байки міститься повчальний висновок – мораль.

Езопівська (езопова) мова – мова, що ґрунтується на інакомовленні, натяках та інших прийомах, які утворюють прихований зміст твору.

Розвиваймо мовлення

3. За текстом визначте риси характеру давньогрецького байкаря, які вплинули на його долю та творчість, і складіть логічний ланцюжок.

4. *Перед читанням.* Читаючи байки, знайдіть у них приклади езопівської (езопової) мови.

МУРАШКИ Й ЦИКАДА

Мурашки взимку сушили на сонці вогке збіжжя, коли до них підійшла голодна Цикада й попросила, щоб їй дали їсти. Тоді вони спитали її, чому вона не заготовувала собі харчів улітку, а вона їм: «Мені все було ніколи, я співала». На це Мурашки, сміючись, відповіли: «Якщо ти співала влітку, то потанцюй узимку».

Не слід зневажати нічого, щоб згодом не довелося шкодувати.

Переклад Андрія Білецького

Жан-Батіст Удрі. Вовк і Ягня

ВОВК І ЯГНЯ

Вовк побачив, що Ягня п'є воду з річки, і хотів знайти якийсь слухний привід, щоб його з'їсти. Отже, хоч він і стояв вище по течії, але почав обвинувачувати Ягня, що воно каламутить йому воду й не дає пити. Ягня відповіло, що воно п'є, торкаючись води тільки краєчками губ, і що, зрештою, воно, стоячи внизу, не може йому каламутити воду. Тоді Вовк зауважив: «Минулого року ти зневажило мого батька». – «Мене тоді ще й на світі не було», – відповіло Ягня. Але Вовк сказав йому: «Хоч як би ти виправдовувалось, я все одно тебе з'їм».

Байка доводить, що навіть справедливий захист не має сили для тих, хто заповзявся чинити кривду.

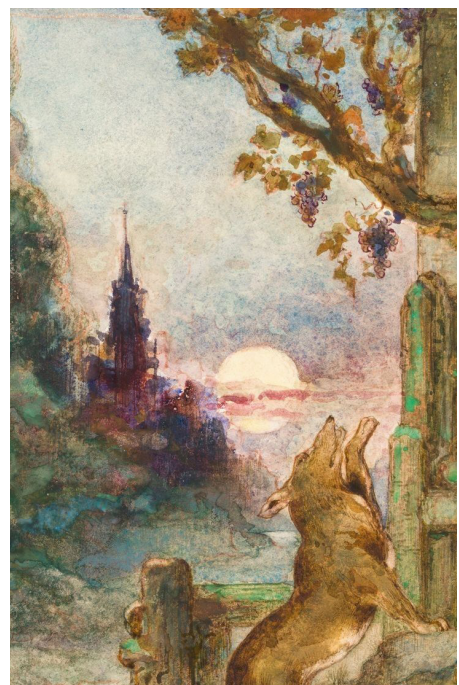
ЛИСИЦЯ І ВІНОГРАД

Молода Лисиця побачила, що з виноградної лози звисають грона, і захотіла дістати їх, але не змогла. Відходячи, сказала сама до себе:

– Вони кислі!

Так і в людей буває. Коли хто неспроможний досягти чогось, посилається на обставини.

Переклад Юрія Мушака

Гюстав Моро. Лисиця і виноград. Фрагмент. 1879–1885 рр.

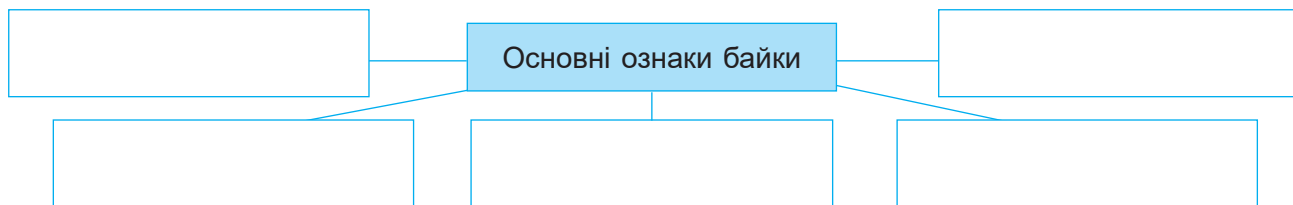
Літературний практикум

5. 1. *Літературознавчі спостереження.* Дайте відповіді на запитання.

1. Твори Езопа за обсягом великі чи малі?

2. Які сюжети розкриваються в цих творах?
3. З яких двох умовних частин складається композиція всіх прочитаних байок?
4. Хто герої творів Езопа?
5. Які риси людського характеру зображено через образи тварин, предметів?
6. Як навчають байки?

2. Результати спостережень (завдання 1) зафіксуйте в опорній схемі «Основні ознаки байки».

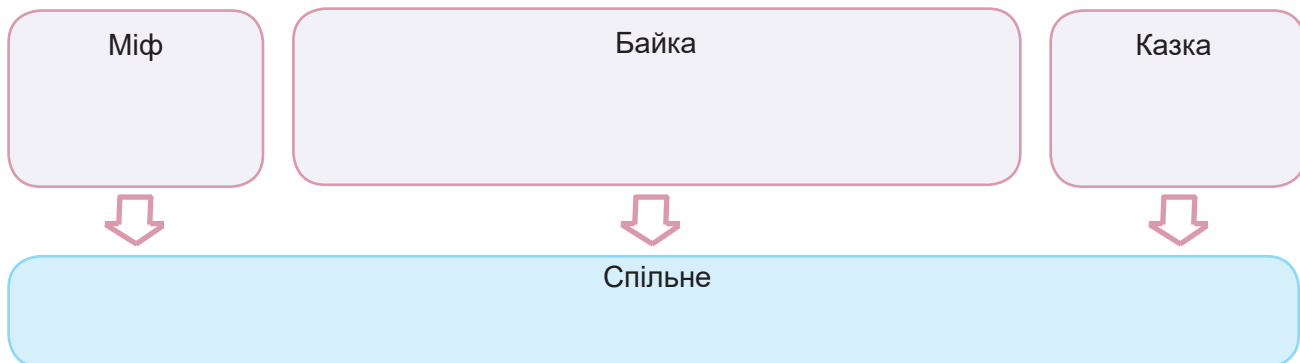
3. Розкрийте алегоричне значення персонажів прочитаних байок Езопа, зазначивши, яке явище вони уособлюють. Порівняйте свої висновки з традиційними інакомовними образами з народних казок.

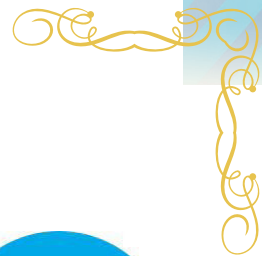
Мурашки	
Вовк	
Цикада	
Лисиця	
Ягня	

4. Визначте основну думку кожної з прочитаних байок Езопа. Доберіть українське прислів'я, яке, на ваш погляд, увиразнює цю думку. Заповніть таблицю.

Байка Езопа	Основна думка	Прислів'я
«Мурашки й Цикада»		
«Вовк і Ягня»		
«Лисиця і виноград»		

5. Скориставшись графічним редактором, проаналізуйте і впишіть, чим байка відрізняється від міфу та казки і що має спільного з ними.

Розвиваймо мовлення

6. Твіт – це запис у твіттері – найпопулярнішому сервісі мікроблогів у світі. Англійське дієслово *to tweet* перекладається як «щебетати, цвірінькати», а головною ознакою твіттеру є те, що кожен твіт не повинен перевищувати 140 символів, адже довший твіт буде не цвіріньканням, а ток-шоу. У твіттері є також можливість робити ретвіти, тобто копіювати чужі твіти до себе в стрічку. У твіт зазвичай ставлять хештег. Хештег – це ключове слово, що відбиває зміст повідомлення або посту. Перед хештегом уміщують символ #.

- Складіть і запишіть твіт за байкою Езопа та додайте до нього хештег.

Український мотив

7. Послідовники Езопа є і в українській літературі, зокрема Григорій Сковорода, Євген Гребінка, Леонід Глібов, Михайло Старицький, Петро Гулак-Артемівський. Особливою популярністю користувався езопівський сюжет про Вовка і Ягня.

- Скориставшись посиланням <https://cutt.ly/MV3sfmR> або QR-кодом, прочитайте байку Л. Глібова «Вовк та Ягня». Порівняйте її з байкою Езопа, розподіливши сполучення слів у таблиці.

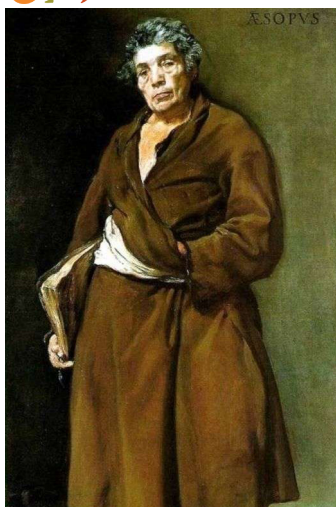
Проста оповідка, мораль у кінці твору, персонажі життєві, порушується соціальна проблема, стислий діалог, широке використання епітетів і порівнянь, узагальнений опис подій, схематичні персонажі, використання езопової мови, авторське ставлення подається в моралі, драматична сценка, прозова форма, прості за будовою речення, віршована форма, повчання на початку твору, відсутність епітетів і порівнянь, розгорнутий діалог, розлогий опис подій, присутній хитромудрий оповідач, різноманітні за будовою речення, сюжет – одна подія, складається з двох частин: розповіді й моралі.

Езоп	Л. Глібов
Спільне	
<p>.....</p> <p>.....</p> <p>.....</p>	

Відмінне

Мистецьке відлуння

Дієго Веласкес. Езоп.
1639–1640 рр.

8. Римський письменник II ст. Авл Геллій залишив нам словесний портрет мудреця Езопа: «Езоп був рабом – невільником, за походженням не греком, а чужинцем. Дуже негарним на вигляд: у нього було велике черево, велика голова, а на спині горб. Але цей бридкий раб вирізнявся неабияким розумом. Свої корисні поради й настанови він давав без суворості та владності, як це зазвичай властиво філософам, вигадував дивні й цікаві притчі; розумно й прозорливо обмірковані історії передавав людям».

- Розгляньте репродукцію картини іспанського художника Дієго Веласкеса «Езоп». Порівняйте зображення байкаря зі словесним описом римського письменника. І художник, і письменник зосереджують увагу не на зовнішньому вигляді людини, а на багатстві її внутрішнього світу. Так само, як і давньогрецький байкар Бабрій (див. с. 3). Не гарна зовнішність робить людину привабливою, а її вчинки й думки.
- Спробуйте уявити собі Езопа не за описом зовнішності, а за його вчинками. Опишіть, яким ви його уявляєте.

Пер Крафт. Ігнацій Красицький. Копія картини Йоганна Готліба Беккера. Бл. 1768 р.

9. Ігнацій Красицький – польський письменник, автор збірки «Байки та приповідки», яка містить байки на зразок Езопових. Зокрема, байка «Пан і Пес» розповідає про несправедливо покараного пса-слугу, викриваючи людську невдячність. Ця байка стала натхненням для українського письменника Петра Гулака-Артемовського, який не лише переклав байку «Пан і Пес», а й створив свій оригінальний твір «Пан та Собака».

- Ознайомтеся з оригіналом тексту І. Красицького, а також його підрядковим і художнім перекладами. У чому полягають відмінності між двома перекладами?

І. КРАСИЦЬКИЙ «ПАН І ПЕС»

Оригінал

Pies czekał na złodzieja, całą noc się trudził;
Obili go nazajutrz, że pana obudził.

Spał smaczno drugiej nocy, złodzieja nie czekał,
Ten dom skradł; psa obili za to, że nie szczekał.

Підрядковий переклад

Собака гавкав на злодія, цілу ніч трудився;
Пан побив його наступного дня, бо будив.
Другу ніч пес міцно спав, злодія не чекав,
Будинок обікрали; пса били за те, що він не гавкав.

Художній переклад М. Годованця

На злодія ждав Пес і цілу ніч не спав.
На ранок били Пса, бо пана турбував.
На другу ніч хропів, щоб пану спокій дати.
Уранці били Пса, бо злодій вліз до хати.

- Скориставшись посиланням <https://cutt.ly/PV3soxJ> або QR-кодом, прочитайте казку П. Гулака-Артемівського «Пан та Собака».
- Чому, на вашу думку, казку П. Гулака-Артемівського вважають переспівом байки І. Красицького, проте окремим твором? Обґрунтуйте свою думку.

- Пояснюю значення термінів «байка», «езопова мова», використовую їх у переказі.
- Переказую байки Езопа «Мурашки й Цикада», «Вовк і Ягня», «Лисиця і виноград».
- Характеризую образи з байок Езопа.
- Порівнюю байки різних авторів зі схожим сюжетом.
- Стисло записую свої міркування щодо проблем, які порушено в байках.

Самостійно,
впевнено, легко

Самостійно, після
додаткового роз'яснення

З допомогою
інших

РОЗДІЛ IV. ПРИГОДИ І ФАНТАСТИКА

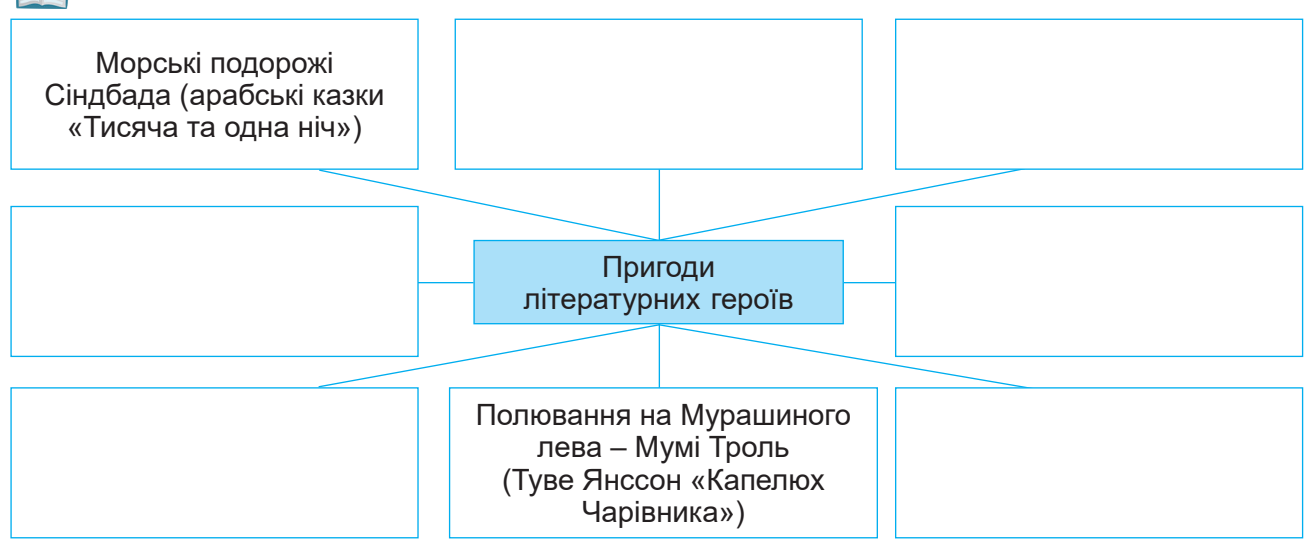
ВІДКРИТТЯ ДУШЕВНИХ СКАРБІВ

Вивчаючи цю тему, ви дізнаєтеся:

- що таке пригодницький роман і в чому полягають його особливості;
- як джентльмени шукали скарби;
- як юнак Джим протистояв піратському загону на чолі з його ватажком Сілвером.

1. Пригадайте, у які пригоди потрапляють ваші улюблені персонажі, і заповніть опорну схему.

2. *Перед читанням.* Читаючи текст, поміркуйте, що Р. Л. Стівенсон уважав справжніми скарбами життя.

ЯК ВІДНАЙТИ СПРАВЖНІ СКАРБИ?

Роберт Льюїс Стівенсон з'явився на світ 13 листопада 1850 р. в столиці Шотландії, місті Единбурзі. Йому судилася слава всесвітньовідомого письменника, а життя його було хоч і коротким, але надзвичайно яскравим.

Єдина дитина в сім'ї, Роберт був оточений ніжною любов'ю батьків і няні. Через слабе здоров'я він мусив тижнями, а то й місяцями залишатися в ліжку. І рідні самовіддано піклувалися про хлопчика, підтримуючи в ньому життєвий вогник, що, здавалося, ледь жеврів. Розважаючи недужого сина, батько часто розповідав йому вигадані історії про корчмарів, нічних сторожів, моряків, мандрівних торговців, кучерів поштових карет, розбійників.

Часті хвороби позбавили Роберта багатьох радощів дитинства, він майже не відвідував школу й не розважався з однолітками, натомість мав багато часу для читання й фантазій. Як це нерідко трапляється з літераторами, Стівенсон рано усвідомив своє покликання. Дивує, однак, що вже у дванадцять років він почав цілеспрямовано й відповідально готуватися до письменництва. Зазвичай Роберт мав при собі книжку, яку наразі читав, і записник. Під час прогулянок хлопець

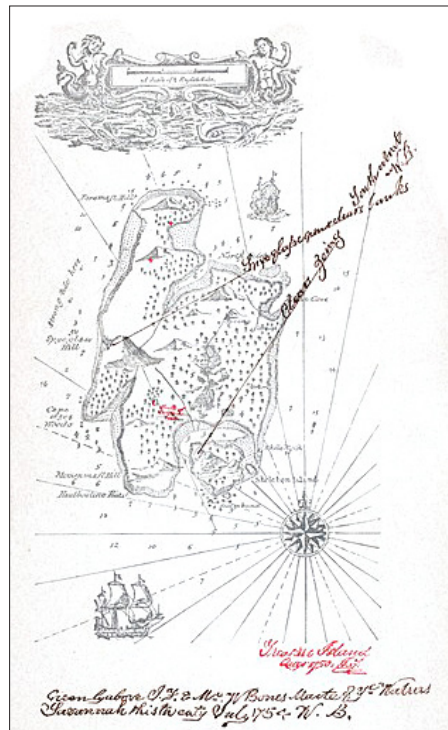
добирав влучні слова для опису побаченого чи вигадував діалоги, під час відпочинку занотовував пейзажні замальовки або віршував. Батьки переконували сина обрати «певнішу й надійнішу» професію. Тож він вступив до Единбурзького університету, де навчався на інженерному факультеті, а згодом – на юридичному.

Не зваживши на сподівання рідних, він не продовжив сімейної традиції – не став будівельником маяків, як батько та дід. Здобувши вищу освіту, тендітний, хворобливий зовні юнак виявив непохитний характер. Він подолав опір батьків і присвятив себе літературі.

Стівенсон був природженим мандрівником. Він завжди ретельно готувався до поїздок, заздалегідь ознайомлювався з мовою, історією та культурою країни, до якої збирався, умів легко сходитися з людьми. Письменник подорожував на байдарці й пішки, на торговому судні та в емігрантському вагоні. Йому випало перетнути Атлантичний океан і подолати тисячі миль Тихого океану. Годі навіть уявити, як тяжкохвора людина спромоглася на всі ці мандрівки... Своєю мужністю та оптимізмом Стівенсон вражав не лише рідних і друзів, але й численних читачів, які знаходили яскраві приклади гідної життєвої позиції в його пригодницьких романах.

Одним з найвідоміших творів Стівенсона є пригодницький роман «Острів скарбів». Цікавий він не лише захопливим сюжетом, а й яскравими характерами головних персонажів, а також виразними моральними акцентами.

Історія написання цього твору незвичайна. А почалася вона того дня, коли Стівенсон намалював для свого пасерба Ллойда Осборна карту вигаданого острова й несподівано сам нею зацікавився. Малюнок немовби ожив: письменник побачив майбутніх персонажів, що сновигали островом у пошуках скарбів. Згодом Стівенсон згадував ті хвилини так: «Не встиг я схаменутися, як переді мною з'явився чистий аркуш, і я уклав перелік розділів... Це мала бути книжка для хлопців... До того ж мені спала на думку одна ідея щодо Джона Сілвера, яка обіцяла подарувати чимало веселих переживань: узяти одного приятеля, якого я дуже любив і поважав... відкинути його витонченість і чесноти, нічого йому не залишити, крім сили, хоробрості, кмітливості й невичерпної товариськості, та спробувати втілити його в образі якогось неотесаного мореплавця». Готові частини рукопису Стівенсон читав у сімейному колі, уважно дослухаючись до порад рідних. Звісно, за розвитком подій захоплено стежив його пасерб-школяр. Утім, сюжет зацікавив навіть батька письменника – надзвичайно практичну й помірковану людину. Коли мова зайшла про скриню Біллі Бонса, він заходився складати опис речей. Саме той перелік Стівенсон і подав у своєму творі. Уперше друкуючи «Острів скарбів» у часописі для підлітків, на той час уже поважний автор підписав його псевдонімом, оскільки побоювався дорікань критиків за розважальний твір, адресований дітям. Однак блискавичний успіх розвіяв будь-які сумніви. Тож роман вийшов окремою книжкою, на обкладинці було зазначено справжнє ім'я письменника.

Карта острова скарбів
з першого німецького видання
1883 р. Приписують
Р. Л. Стівенсону

Примітно, що герої знаменитих романів Р. Л. Стівенсона – «Острів скарбів» (1883 р.), «Чорна стріла» (1888 р.), «Катріона» (1893 р.) – юнаки. У їхніх образах утілено життєлюбне й світле світосприйняття молодої душі, яка за складних обставин здатна до самостійних рішень і моральної стійкості. Власне, цим можна пояснити великий успіх творів письменника в юних читачів.

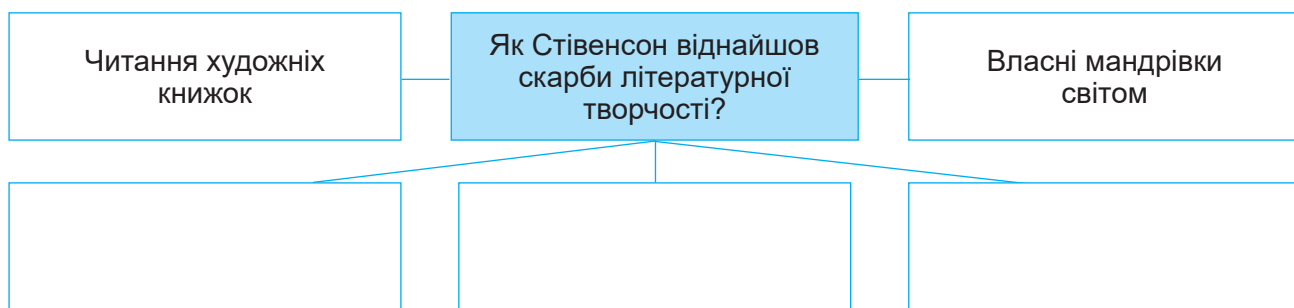
Роман – великий за обсягом прозовий твір, у якому на тлі суспільних подій зображено значну частину життя головного героя або його долю загалом. У романі діє багато персонажів, і не всі вони пов’язані з головним героєм.

Пригодницький роман – різновид роману, для якого характерний гострий сюжет, побудований на захопливих пригодах, мандрівках до далеких країн, таємницях, переслідуваннях та інших незвичайних подіях. Персонажі пригодницького роману зазвичай чітко поділяються на «героїв» та «лиходіїв». Головна мета таких творів полягає в тому, щоб розважити читача. Майстри пригодницької літератури вважаються Жюль Верн, Роберт Льюїс Стівенсон, Генрі Райдер Хаггард, Томас Майн Рід тощо.

Розвиваймо мовлення

3. Складіть опорну схему «Скарби літературної творчості Р. Л. Стівенсона».

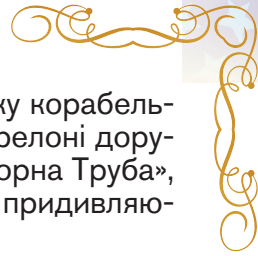

4. **Перед читанням.** Читаючи текст, зауважте, які зміни в характері Джима Гокінса відбулися впродовж розвитку подій.

ОСТРІВ СКАРБІВ

(Уривки)

Дія роману відбувається наприкінці XVIII ст. Оповідь ведеться від особи головного героя, юного Джима Гокінса. Якось у заїзді «Адмірал Бенбов», що належав батькам Джима, оселився старий пірат Білл. Він переховувався тут від колишніх приятелів – морських розбійників зі зраї покійного капітана Флінта. Вони полювали на карту, яку Білл тримав у своїй скрині, тож він повсякчас був насторожі. Надто ж пірат боявся якогось одноногого моряка. За невелику платню він доручив Джиму Гокінсу пильнувати небажаного гостя. Невдовзі пірати таки вистежили Білла й передали йому «чорний знак» – попередження про неминучу страту. Страшенно розхвилювавшись, пірат раптово помер. А невдовзі серед його речей Джим з матір'ю знайшли карту острова, на якому команда Флінта заховала награбоване. Попри всі небезпеки Джим привіз знахідку до найшанованіших у селищі людей – лікаря Лівсі й сквайра Трелоні. Разом вони вирішили шукати Флінтові скарби. Сквайр Трелоні поїхав до Брістоля, де придбав шхуну «Еспаньйола». Випадковий знайомий, на ім'я Довгий Джон Сілвер, допоміг йому набрати досвідчену команду. Сілвер розповів, що колись був моряком, але, втративши ногу, мусив забути про море й стати ха-

зяїном таверни. На прохання Сілвера сквайр пообіцяв узяти його в мандрівку корабельним кухарем. Невдовзі до Брістоля приїхали доктор Лівсі й Джим. Сквайр Трелоні доручив Джиму передати Сілверу листа. Хлопець швидко знайшов таверну «Підзорна Труба», але відразу зайти всередину не наважився. Якийсь час він стояв на порозі, придивляючись до моряків, що сиділи за столами...

Частина друга.

КОРАБЕЛЬНИЙ КУХАР

Розділ VIII. Під вивіскою «Підзорна Труба»

(...) Доки я так стояв, з бічної кімнати вийшов чоловік, і з першого ж погляду я здогадався, що то Довгий Джон. Ліва нога була в нього відтята по саме стегно; під лівою пахвою він тримав милицю і орудував нею на диво спритно, підстрибуючи за кожним кроком, як птах. Був він дуже високий і міцний, з широким, наче окіст, обличчям, пласким і блідим, але розумним й усміхненим. Здавалося, він був у найкращому гуморі. Насвистуючи, сновигав він поміж столиками, жартував і злегка ляскав по плечу найприємніших йому гостей.

Як уже по правді казати, то після перших слів про Довгого Джона в листі сквайра Трелоні я потайці подумав, чи це не той самий одноногий моряк, якого я так довго виглядав у старому «Бенбові». Та одного погляду на цього чоловіка було досить, щоб розвіялися мої підозри. (...) Ні, морський розбійник не такий, як цей охайний і привітний господар таверни. Нарешті я набрався духу, переступив через поріг і підійшов до Сілвера, що стояв, спираючись на милицю, і розмовляв з якимсь відвідувачем.

– Містер Сілвер, сер? – спитав я, простягаючи записку.

– Так, мій хлопче, – відгукнувся він, – мене звати Сілвер. А ти хто такий? Побачивши листа від сквайра, він аж наче здригнувся.

– Он як! – проказав він вельми голосно, подаючи мені руку. – Розумію, розумію! Ти наш новий юнга! Радий тебе бачити.

І він затис мою долоню своїм дужим ручищем.

Раптом якийсь відвідувач у дальньому кутку схопився з місця і шмигнув до дверей. Двері були біля нього, і він миттю опинився на вулиці. Але його поспіх привернув мою увагу, і я відразу ж упізнав, що то був той самий чоловік з лискучим обличчям і без двох пальців на руці, який першим приходив до капітана в «Адміралі Бенбові».

– Гей, – вигукнув я, – тримайте його! Це Чорний Пес!

– Плював я, хто він такий, – озвався Сілвер. – Але він же не розраховувався! Гаррі, біжи-но схопи його!

Один з тих, що сиділи коло дверей, скочив на ноги й побіг наздоганяти втікача.

– Хоч би він був навіть адмірал Гок, а платити однак мусить! – закричав Сілвер, а тоді, пустивши мою руку, запитав:

– То як, ти кажеш, його звати? Чорний... як далі?

– Пес, сер! – відповів я. – Хіба містер Трелоні не розповідав вам про піратів? Це один з них.

– Що?! – заревів Сілвер. – У моєму закладі! Бене, біжи на поміч Гаррі! То це один з тих паскудників? Це ти пив з ним, Моргане? А йди-но сюди.

Чоловік, якого він назвав Морганом, – старий сивий моряк з багряним обличчям, – покірливо вийшов наперед, жуючи тютюн.

– Ну, Моргане, – суворо запитав Довгий Джон, – ти ж уперше бачив цього Чорного... як там його... Чорного Пса, чи не так?

– Таки вперше, сер, – відповів Морган, уклоняючись.

– І ніколи раніш не чув його імені?

– Не чув, сер.

– Ну, це твоє щастя, Томе Моргане! – вигукнув господар таверни. – Якщо ти водитимешся з такою наволоччю, ноги твоєї більш не буде в моєму закладі, щоб ти це знав. Що він тобі такого набалакав?

– Не пригадую, сер, – відповів Морган.

– А що в тебе на в'язах – голова чи баняк? – закричав Довгий Джон. – Він не пригадує, ач ти! Може, ти не пригадуєш, з ким навіть розмовляв, га? Ну, говори, про що він там патякав – про подорожі, судна, капітанів? Викладай! Про що саме?

– Ми гомоніли про кілювання, – відповів Морган.

– Про кілювання, кажеш? Дуже доречно штука, надто для тебе. Ну гаразд, відчалуй на своє місце, тютхтю.

Коли Морган знову сів за столика, Сілвер схилився мені до вуха й довірче прошепотів, чим дуже улестив моє самолюбство:

– Чесний чолов'яга цей Том Морган, тільки ж безкебетний.

– А тепер, – сказав він уже вголос, – як його там?.. Чорний Пес?.. Ні, не знаю такого імені. (...) Як ми тепер спіймаємо цього Чорного Пса, ото буде радість капітанові Трелоні! Бен – добрячий бігун. Мало хто з моряків бігає швидше за Бена. Від нього він не втече, їй-бо. Він тут базікав про кілювання? Та я його самого протягну під кілем!..

Вигукуючи все це, Сілвер без упину стрибав по таверні на своїй милиці, ляскав по столах долонею і виказував таке обурення, що переконав би у своїй щирості найнедовірливішого суддю чи поліцая. Проте коли я побачив Чорного Пса в «Підзорній Трубі», мої давніші підозри знов ожили, і я тепер пильно придивлявся до кухаря. Та він був занадто розумний, хитрий і спритний, як на мене. Отож коли повернулися обидва захекані посланці й оголосили, що загубили сліди Чорного Пса в юрбі, а господар таверни страшенно вилаяв їх, – я вже сам готовий був ругатися за непричетність Довгого Джона Сілвера до цієї справи.

– Бачиш, Гокінсе, – сказав він, – яка прикра для мене ця пригода! Ну що подумає про мене капітан Трелоні? Цей клятий п'янюга сидів у моєму власному закладі й глитав мій ром! А потім приходиш ти і кажеш мені, що він за один. І я попускаю, щоб він ушився в мене прямо з-під рук. Тож ти, Гокінсе, мусиш підтримати мене перед капітаном Трелоні. Ти молодий, але кмітливий, тебе не ошукаєш. Ти не з дурних. Я це побачив одразу, щойно ти увійшов сюди. Ну сам подумай: що міг зробити я, каліка на дерев'янці? Коли б я був при здоров'ї і силі, як колись, я б його вмлюка злавав!.. Але тепер...

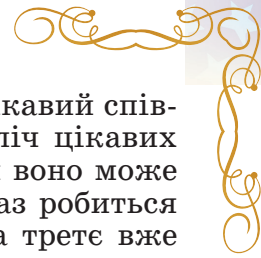
Та раптом Сілвер замовк і широко розтулив рота, ніби щось пригадавши.

– А гроші?! – прогрімів він. – За три кварта рому! Хай йому чорт, я ж зовсім забув про гроші!

І, впавши на лаву, він так розреготався, аж з очей його потекли сльози. Дивлячись на нього, я теж не зміг утриматись від сміху, і ми обидва зайшлися реготом на всю таверну.

– Ну й тюлень же я! – сказав він нарешті, витираючи щоки. – З нас, бачу, вийде добра парочка, Гокінсе. Бачиш, я й зараз повівся як юнга. А проте треба рушати, нічого не врадиш. Як треба, то треба, браття. Я тільки надіну свою стару трикутку, і ми підемо разом до капітана Трелоні доповісти йому про цю пригоду. Бо справа ця серйозна, Гокінсе. І, треба визнати, вона не додає честі ні тобі, ні мені... Але, чорти б його вхопили, здорово ж він піддурив мене із цими трьома кухлями!

І він знову зареготав так ревно, що хоч я і не розумів, з чого тут, власне, сміятися, мимохить таки приєднався до нього.

Ми пішли набережною, і невдовзі я переконався, що Сілвер дуже цікавий співрозмовник. Про кожне судно, яке ми проминали, він розповідав безліч цікавих мені речей: яке в нього оснащення, як зроблено його вітрила, скільки воно може взяти вантажу, під яким воно прапором. Він пояснював мені, що зараз робиться в порту: одне судно розвантажуються, друге, навпаки, – вантажать, а третє вже лаштується до відплиття. Мову свою він пересипав різними бувальщинами з життя моряків і моряцькими висловами, які повторював по кілька разів, щоб я їх добре запам'ятав. Тут я справді почав розуміти, що з нього мені може бути прегарний товариш у плаванні. Коли ми прийшли до заїзду, сквайр і доктор Лівсі сиділи там удвох, допиваючи кварту елю з грінками, перед тим як піти на оглядини шхуни, чи все там готове.

Довгий Джон з великим запалом розповів їм усе, що сталося в його таверні, анічого не приховавши.

– Адже так воно було, Гокінсе, правда? – раз у раз перепитував він мене, і я міг тільки підтверджувати правдивість його слів.

Обидва джентльмени вельми шкодували, що Чорний Пес вислизнув. Але всі ми були згодні, що нічого не можна було вдіяти. Доктор Лівсі та сквайр похвалили Довгого Джона, і він, узявши свою милицю, рушив до дверей. (...)

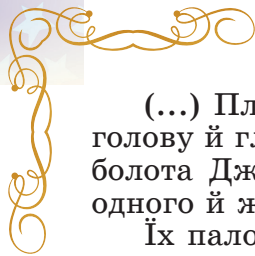
Призначивши час відплиття, Трелоні, Лівсі та Джим вирушили на «Еспаньйола». Капітан Смоллет – суворий і чесний моряк – розповів їм про свої підозри щодо поведінки команди, яка знала не лише мету подорожі, а й координати Острова Скарбів. Однак його сумніви не мали переконливого підтвердження, тож було вирішено обмежитися запобіжними заходами. Відтак «Еспаньйола» знялася з якоря. Під час подорожі Джим зауважив, що кухар Сілвер у пошані в команди і має неабиякий вплив. До самого Джима кухар ставився чемно й навіть ласкаво. Хлопець часто заходив до нього в камбуз побалакати з папугою, якого на честь відомого пірата було названо капітаном Флінтом. А невдовзі Джим випадково підслухав розмову кухаря з кількома моряками. Так він довідався, що Сілвер – жорстокий і небезпечний ватажок піратської зграї, якого боявся сам капітан Флінт. Значну частину екіпажу «Еспаньйоли» склали розбійники з тієї зграї. З рештою моряків потайки велися перемови щодо переходу в табір піратів. Сілвер мав підступний план: з допомогою досвідченого капітана Смоллета дістатися Острова Скарбів, там убити його, доктора Лівсі, сквайра Трелоні та усіх їхніх прибічників і захопити скарби. На таємній нараді Джим розповів про змову піратів капітану Смоллету, Лівсі та Трелоні. Становище видавалося досить скрутним, адже чисельна перевага була на боці розбійників (дев'ятнадцять піратів проти сімох порядних моряків). Порадившись, герої вирішили вдавати повну необізнаність щодо плану Сілвера й скористатися першою-ліпшою нагодою для раптового нападу на негідників. Тим часом «Еспаньйола» наблизилася до острова. Моряки поривалися на берег, гадаючи, що відразу знайдуть скарби. Аби запобігти заколоту, капітан Смоллет відпустив їх на прогулянку островом. Утім, обережний Сілвер залишив на борту кількох піратів, які мали пильнувати за капітаном та його прибічниками. Решта матросів на чолі з кухарем човнами вирушили на острів. До них потайки приєднався Джим, який хотів дізнатися, що відбуватиметься у ворожому таборі. Діставшись берега, хлопець утік від небезпечних супутників.

Частина третя.

МОЇ ПРИГОДИ НА БЕРЕЗІ

Розділ XIV. Перший удар

Досліджуючи місцевість, Джим вийшов до вкритого очеретом болота. Аж раптом до нього долинули голоси.

(...) Плазом – повільно, але вперто – я посувався вперед. Нарешті, підвівши голову й глянувши в прогалину між листям, я побачив на зеленій галявинці коло болота Джона Сілвера й одного матроса. Вони стояли під деревами один проти одного й жваво розмовляли.

Їх палом палило сонце. Сілвер кинув на землю свою трикутку, і на його зверненому до співбесідника широкому й гладкому обличчі, яке лисніло від поту, відбивалося майже благання.

– Братчику, – казав він, – та це ж тим, що я тебе дуже шаную, ну як ти цього не втямиш? Та коли б я не любив тебе всією душею, хіба ж став би тебе застерігати? Усе готове, і ти вже нічого тут не зміниш. Коли я й кажу тобі про це, то тільки тому, що хочу врятувати твою шкіру. Коли б хоч один із цих горлорізів довідався, про що я балакаю з тобою, Томе, – як ти гадаєш, що мені було б за те?

– Сілвере, – озвався матрос, і я помітив, що обличчя йому пашіло, а голос звучав хрипко й тремтів, мов натягнутий трос, – Сілвере, ти вже в літах і маєш сором... принаймні така про тебе думка... У тебе є гроші, яких нема в більшості моряків. І ти ж не боягуз, як я знаю. То невже ж ти можеш злігатися з цією негіддю? Та ні, цього не може бути! Присягаюся Богом, я б радше дав відрубати собі руку!

Раптом якийсь галас перервав йому мову. Я побачив одного чесного моряка в нашій команді – і саме в цю мить почув про другого такого самого. Здалека від болота пролунав гнівний пронизливий крик людини, потім ще один і трохи пізніше – несамовитий протяглий зойк. Луна в скелях Підзорної Труби повторила його кілька разів. Зграї болотяних птахів знову злетіли й галасливою хмарою закружляли вгорі, затьмарюючи небо. Довго ще цей передсмертний зойк бринів у моїх вухах, хоч навколо знову настала мертва тиша, яку порушували тільки лопотіння пташиних крил та далекий гуркіт прибою.

Том здригнувся, мов підстрожений кінь, але Сілвер навіть оком не змигнув. Він стояв нерухомо, спираючись на милицю і стежачи за своїм співрозмовником, як готова до стрибка змія.

– Джоне! – сказав моряк, простягаючи до нього руку.

– Геть руки! – гаркнув Сілвер, відстрибнувши вбік так прудко й спритно, мов натренований гімнаст.

– Гаразд, Джоне Сілвере, я заберу руки геть, коли ти цього хочеш, – відповів матрос. – Та це тільки твоє нечисте сумління страхає тебе. Але, заради всього святого, скажи мені, що там сталося?

– Що сталося? – перепитав Сілвер, посміхаючись недоброю посмішкою, але й насторожено; його очі на широкому обличчі здавалися не більшими за вістря голки і блискучими, як скляні скалки. – Що сталося? О, це, мабуть, Елен.

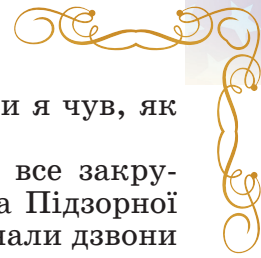
Цієї миті бідолашний Том виявив себе справжнім героєм.

– Елен! – вигукнув він. – Пухом йому земля, чесному морякові! А ти, Джоне Сілвере... Ти довго був моїм товаришем, але більше ти мені не товариш. Може, й доведеться мені померти, як собаці, але я не зраджу свій обов'язок. (...) То вбий і мене, коли можеш! Але знай, що я зневажаю тебе.

Із цими словами хоробрий моряк обернувся до кухаря спиною і рушив до берега. Та йому не судилося відійти далеко. Джон скрикнув, учепився однією рукою за гілку дерева, другою вихопив з-під пахви свою милицю і щосили пошпурив у Тома. Милиця зі свистом пролетіла в повітрі й ударила матроса гострим кінцем межі плечі. Том скинув угору руки, хекнув і впав.

Чи його серйозно поранило, чи ні – ніхто вже не дізнається. Удар був такий сильний, що міг перебити йому хребта. Але Довгий Джон не дав Томові прийти до пам'яті. Без милиці, на одній нозі, він спритно, як мавпа, скочив на нього й

двічі втопив ножа по саму колодку в беззахисне тіло. Зі своєї схованки я чув, як тяжко дихав убивця, завдаючи ударів.

Я не знаю, що... означає знепритомніти. Але пригадую, що тоді все закрутилося в мене перед очима, як у тумані. І Сілвер, і птахи, й вершина Підзорної Труби – усе вихором замигтіло, захиталося й попливло, а у вухах залунали дзвони й гул якихось далеких голосів.

Коли я отямився, милиця була вже в мерзотника під пахвою, а трикутка на голові. Перед ним на землі лежало нерухоме тіло, але вбивця, не звертаючи на нього ніякісінької уваги, спокійно витирав жмутком трави свого закривавленого ножа.

Ніщо навколо не змінилося. Сонце так само нещадно пекло повите опарами болото й високий шпиль гори, і не йнялося віри, що тільки мить тому на моїх очах сталося вбивство й трагічно увірвалося людське життя.

Аж це Джон засунув у кишеню руку, витяг свистка й кілька разів переливчато свиснув. Посвист розкотився далеко навсібіч у гарячому повітрі. Я, звичайно, не знав, що означає цей сигнал, але всі мої страхи знову прокинулись. Сюди прийдуть люди! Мене помітять! Вони вже забили двох чесних хлопців з команди, і хтозна, чи не чекає й мене така сама доля, як Елена й Тома?

Не гаючи більше ні хвилини, я обережно виповз із чагарнику й гайнув у ліс, де дерева росли не так густо. Тікаючи, я чув, як старий пірат перегукувався зі своїми товаришами, і ця небезпека ніби додавала мені сил. Ледве вибравшись із хащі, я побіг так швидко, як зроду не бігав, – не вважаючи куди біжу, аби тільки далі від убивць. Страх мій наростав і нарешті перетворився на якесь божевілля.

Бо ж і справді, становище моє було просто безвихідне. Хіба я наслідуюсь, коли вистрелить гармата, сісти в шлюпку разом із цими душогубами, руки яких у людській крові? Хіба перший-ліпший з них, побачивши мене, не скрутить мені шию, мов куликові? Хіба сама моя відсутність не довела їм, що я їх остерігаюся, а отже, про все здогадуюсь? «Усьому кінець, – подумав я. – Прощавай, “Еспаньйола”, прощавайте, сквайре, докторе й капітане!

Мені залишається тільки померти – або від голоду, або від рук бунтівників».

Тим часом я біг усе далі, не помічаючи місцевості, і незабаром опинився біля підніжжя невисокого пагорба з двома шпилями. (...) Але цю мить новий переляк прикував до землі мої ноги й змусив серце завмерти.

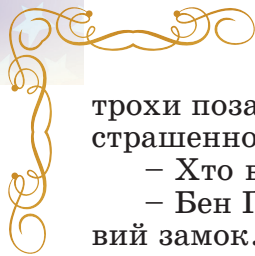
Розділ XV. Людина з острова

З крутого укосу дощем посипалися дрібні камінці, шурхітливо підстрибуючи між деревами. Я мимохіть озирнувся в той бік і побачив щось темне й волохате, що вмить сховалося за стовбуром сосни. Що то було – ведмідь, людина чи мавпа, я не встиг розгледіти. З жаху перед цією новою небезпекою я застиг на місці.

Отже, обидва шляхи мені перетято. На березі мене чекають убивці, а в лісі чатує це дике створіння. Але, не вагаючись ні хвилини, я віддав перевагу відомій небезпеці перед невідомою. Навіть Сілвер почав здаватися мені не таким страшним, як ця невідома лісова потвора; тим-то я завернув назад і, раз по раз оглядаючись, побіг у напрямку до шлюпок.

Однак дивна істота з'явилася знову: оббігши збоку, вона опинилась поперед мене. Я був дуже стомлений, та коли б і не це, все одно не міг би змагатися на швидкість з таким супротивником. Це страхіття перебігало від стовбура до стовбура так прудко, як олень, тримаючись весь час на двох ногах, мов людина, хоч і згиналося майже навіпіл. Проте – це таки була людина, я в цьому більше не сумнівався. (...)

Він уже причаївся за іншим деревом і стежив за мною. Побачивши, що я прямую в його бік, він вийшов з-за стовбура й ступив крок до мене. Потім завагався,

трохи позадкував і враз бухнув навколішки й благально простяг уперед руки, чим страшенно мене здивував і вразив. Я знову зупинився.

– Хто ви такий? – запитав я.

– Бен Ган, – відповів він хрипким і скреготливим голосом, що нагадував іржавий замок. – Я бідолашний Бен Ган. Я вже три роки не балакав з жодною християнською душею.

Тепер я побачив, що він був такої ж білої раси, як і я, і навіть мав досить приємні риси обличчя. Тільки шкіра його так засмалилася на сонці, що аж губи в нього почорніли, а ясні очі надзвичайно гостро проступали на темному обличчі. Він був обідранцем з обідранців. Одяг його складався з парусиногового лахміття й решток матроської роби; це руб'я трималося купи завдяки цілій системі всіляких застібок, мідних гудзиків, паличок і петель з просмоленого мотузка. Єдиною тривкою річчю з усього його обладунку був черес із мідною пряжкою.

– Три роки! – вигукнув я. – Ваше судно зазнало аварії?

– Ні, братику, – відповів він. – Мене тут висадили.

Я чув про цю жахливу кару в піратів: винного висаджували на якийсь безлюдний далекий острів і кидали там напризволяще, давши рушницю й трохи пороху. (...)

– Атож, братику! – скрикнув він. – Слухай, а як тебе звати?

– Джим, – сказав я йому.

– Джим, Джим... – вимовив він раз і другий, вочевидь, дуже задоволений.

– Знаєш, Джиме, жив я давніше так, що сором і казати. (...) Але саме провидіння закинуло мене сюди. У самоті на цьому острові я передумав усе й навернувся до благочестя. Тепер мене вже не звабиш ромом, хоча від чарчини на щастя я й не відмовлюся, коли буде нагода... Я тепер вирішив стати чесною людиною, і мене з цього не зіб'єш. А ще, Джиме, – він озирнувся на всі боки й стишив голос до шепіту: – Я тепер – багатій!

Цієї миті мені стало ясно, що бідолаха збожеволів у своїй самотності. Певно, ця думка відбилася на моєму обличчі, бо, глянувши на мене, він гарячково повторив:

– Багатій! Багатій! Послухай, Джиме, я й тебе виведу в люди! Ох, Джиме, ти благословлятимеш свою зорю за те, що перший спіткав мене! – Та раптом лице йому спохмурніло, він стис мені руку й застерезливо підніс вказівного пальця: – Скажи мені правду, Джиме. Це не Флінтів корабель?

Мене враз осяяла думка: це ж він може бути нам спільником! І я поспішив відповісти йому:

– Ні, це не Флінтів корабель. Флінт помер. Але я скажу вам правду, як уже зайшла про це мова: у нас на борту є кілька чоловіків з його команди. І це – велике лихо для всіх нас.

– Але ж там нема... людини... на одній нозі? – насилу видушив він із себе.

– Сілвера? – перепитав я.

– Атож, Сілвера, – підтвердив він. – Це його ім'я.

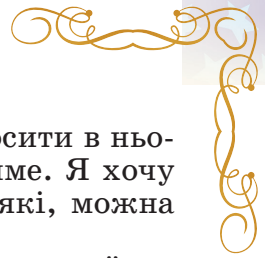
– Він у нас за кухаря. І перший заводіяка.

Бен Ган усе ще тримав мене за руку й при цих словах мало не скрутив її.

– Якщо тебе підіслав Довгий Джон, – сказав він, – то мені капець, я це знаю. Але чи ти уявляєш, де ти сам опинився?

Водномить я зважив, що мені робити, і замість відповіді розповів йому про всю нашу подорож і про те, у якому важкому становищі ми опинилися. Він вислухав усе це з жадібною цікавістю і, коли я закінчив, погладив мене по голові.

– Ти добрий хлопак, Джиме, – сказав він. – Але зараз ви всі зав'язані мертвим вузлом, далебі. Що ж, ти можеш здатися на Бена Гана – Бен Ган знає, що робити. А як ти гадаєш, чи добре поставиться сквайр до того, хто допоможе йому виплутатися з такої біди?

Я сказав йому, що сквайр – найзичливіша людина у світі.

– Воно-то, може, й так, – відказав Бен Ган, – але я не збираюся просити в нього лакейської лівреї чи посади брамника. Мене це не приваблює, Джиме. Я хочу знати інше: чи згодиться він дати мені хоча б тисячу з тих грошей, які, можна сказати, й без того мої?

– Певно, що згодиться, – сказав я. – Кожному матросові припаде своя пайка.

– І він одвезе мене на батьківщину? – спитав Бен, пильно вдивляючись у моє обличчя.

– Аякже! – вигукнув я. – Сквайр – справжній джентльмен. До того ж, коли ми здихаємося цих розбишак, ваша поміч на судні нам дуже знадобиться.

– Отже, – сказав він, – ти так гадаєш. – І зітхнув з неабиякою полегкістю. (...)

Тим часом капітан Смоллет та його прибічники висадилися на острові й захопили добре обладнаний форт, колись збудований Флінтом. Там до них приєднався Джим Гокінс. А наступного дня укріплення атакували пірати. Виявивши мужність і рішучість, команда капітана Смоллета утримала позиції. Після бою Джим потайки від друзів поплив на «Еспаньйола». Він планував перерізати якірну линву, аби течія викинула корабель на берег – це мало перешкодити втечі розбійників з острова. Юнакові вдалося здійснити задумане. На його щастя, на «Еспаньйола» залишилося тільки двоє піратів, та й ті були нападпитку. Розбійники зчинили між собою бійку, унаслідок якої один з них загинув, а другий дістав поранення. З допомогою останнього Джим привів шхуну до берега. Та щойно «Еспаньйола» пришвартувалася, пірат підступно атакував юнака. У цьому двобої Джима було поранено в плече, а його ворог загинув. Обробивши рану, юнак вибрався на берег і в темряві дістався форту, де сподівався знайти своїх друзів. Однак з'ясувалося, що вони здали укріплення, тож Джим потрапив до рук ворогів.

Частина шоста.

КАПІТАН СІЛВЕР

Розділ XXVIII. У ворожому таборі

(...) У блокгаузі були всі шестеро піратів – більше ніхто з них не залишився живий. П'ятеро їх, з розчервонілими й опухлими обличчями, ледве очумавшись від п'яного сну, схопилися на ноги. А шостий тільки звівся на лікті. Мертвотно-блїде лице й закривавлена пов'язка в нього на голові свідчили, що його поранено, і то зовсім недавно. Я пригадав, що під час нападу на блокгауз одного з піратів підстрелили і він сховався в лісі; мабуть, це він і був.

На плечі Довгого Джона сидів папуга й чистив дзьобом пір'я. Власник папуги здавався блїдшим і суворішим, ніж звичайно. (...)

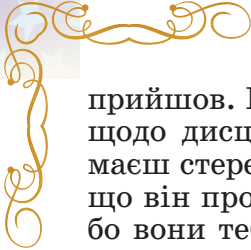
– Ти ба! – сказав він. – Та це ж сам Джим Гокінс, хай йому чорт! Завітав у гостину, га? Ну, то заходь, просимо до господи! (...)

– Отож ти, Джиме, – звернувся він до мене, витягаючи люльку з рота, – завітав до нас. Це вельми приємна несподіванка для бідолашного старого Джона! Я з першого погляду побачив, що ти спритний хлопець. Але цього від тебе я таки не сподівався, йй-бо!

На все це я, звісна річ, не відповів нічого. Притиснутий спиною до стіни, я намагався сміливо дивитися в очі Сілверові, хоч на серці в мене був чорний розпач.

А він невимушено пихнув люлькою раз-другий і поновив мову:

– Ну, коли ти вже тут, Джиме, то я скажу тобі, що в мене на думці. Ти мені завше був до душі, бо ти хлопець хвацький. Дивлячись на тебе, я згадую, що і я колись був такий молодий та гожий. Мені весь час хотілося, щоб ти пристав до нас, одержав свою частку скарбів і помер заможним паном, і ось ти, лебедику, й

прийшов. Капітан Смоллет – чудовий моряк, це я завше кажу, тільки надто крутий щодо дисципліни. «Як треба, то треба», – вважає він, і цілком слушно. Тож ти маєш стерегтися капітана. Та й доктор лютий на тебе. «Невдячний поганець!» – ось що він про тебе сказав. Справа, виходить, така: вернутися до своїх тобі не можна, бо вони тебе не приймуть. І коли ти не хочеш створити ще третю команду, себто лишитися на самоті, то мусиш пристати до капітана Сілвера.

Від слів пірата мені аж полегшало на душі: отже, мої друзі таки живі! І хоч я почасти повірив Сілверові, що вони й справді обурені моїм дезертирством, він мене більше врадував, аніж засмутив.

– Я вже й не кажу про те, що ти в наших руках, – провадив далі Сілвер, – бо ти й сам це бачиш. (...)

За його ледь глузливою балаканиною прочувалася смертельна погроза, і від цього щоби в мене розпашіли, а серце в грудях боляче стислося.

– Ніхто тебе, хлопче, не силує, – сказав Сілвер. – Зміркуй сам. Та й квапитися нам нікуди: бачиш, це ж так мило – бути в твоєму товаристві!

– Ну що ж, – відповів я, трохи посмілішавши, – коли я маю вибирати, то ви повинні перше пояснити мені, що тут сталося, чому ви тут і де тепер мої друзі.

– Що тут сталося? – похмуро бовкнув один з піратів. – На це треба добрячого розумаку, аби все до ладу розшолопав!

– Стули халяву, поки тебе не питають! – брутально урвав його Сілвер. А тоді попереднім своїм поштивим тоном звернувся до мене.

– Учора вранці, містере Гокінсе, – сказав він, – до нас прийшов доктор Лівсі з білим прапором. «Капітане Сілвере, – сказав він, – вас зраджено. Шхуна зникла». Що ж, воно й правда, як ми трохи були випили та пісень співали, то й не завважили нічого. Ніхто-бо з нас не стежив за судом. Розглянулися ми – а побий мене грім, нема-таки шхуни! Зроду-віку я не бачив таких ідіотських пик, як були тоді в наших хлопців, і ти можеш повірити, що моя була найідіотськіша. «Тож ідемо на мирову», – сказав доктор. І ми пішли на мирову, я й він, і нам дісталися ваші припаси, ваша горілка, дрова, що ви назбирали, цей ваш блокгауз... А самі вони кудись подалися, я навіть не знаю куди.

Сілвер спокійно пахнув з люльки й мовив далі:

– А щоб ти не взяв собі в голову, ніби й тебе включили в мирову, то ось тобі, що було сказано наостанку. «Скільки вас лишилося?» – спитав я. – «Четверо, – відповів доктор, – і один з наших поранений. А щодо цього хлопчиська, то я не знаю, де він, чортяка, подівся, – так сказав доктор, – і не хочу знати. Він нам уже в печінках сидить!» Оце такі були останні його слова.

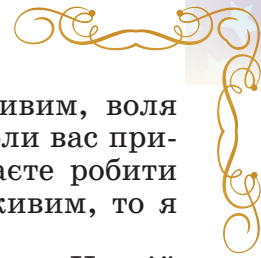
– І це все? – поцікавився я.

– Усе, що тобі треба знати, синку, – відповів Сілвер.

– А тепер я маю вибирати?

– Та вже ж не інакше, – мовив Сілвер.

– Гаразд! – почав тоді я. – Я не такий дурний і добре знаю, що мене чекає. Та хай буде, що буде, – мені все одно! Відколи я спіткався з вами, смерть мені не дивина. Але ось що я вам скажу, – мовив я, чимдалі більше збуджуючись. – По-перше, становище ваше погане: шхуну ви втратили, скарб втратили, людей своїх втратили. Вся ваша справа пропаща. І коли ви хочете знати, хто все це спричинив, то знайте: це я і ніхто інший. Я сидів у діжці з-під яблук того вечора, коли ми побачили землю, і я підслухав вас, Джоне, і тебе, Діку Джонсоне, і Гендса, що лежить тепер на дні моря, і не минуло й години, як я усе до слова переповів своїм друзям. А щодо шхуни, то це я перетяв якірну линву, це я вбив тих, кого ви залишили на борту, і це я відвів шхуну туди, де вам її ніколи не знайти. Ви пошилися в дурні, бо від самого початку всі ниточки сходилися в моїх руках, і я боюся

вас як торішнього снігу. Хочете – вбийте мене, хочете – лишіть живим, воля ваша. Але якщо ви залишите мене живим, то я забуду все минуле, і коли вас притягнуть до суду за піратство, спробую вам допомогти. Тож це ви маєте робити вибір. Із моєї смерті вам ніякої вигоди. А якщо ви залишите мене живим, то я допоможу вам врятуватися від шибениці.

Я замовк, бо – не критиму від вас – хвилювання перехопило мені дух. На мій подив, пірати навіть не ворухнулись і тільки вирячилися на мене, мов ті барани. Не давши їм часу отямитись, я повів далі.

– І ще, містере Сілвере, – сказав я, – ви, сподіваюся, кращий за інших у цій компанії. Тож у разі моєї смерті, прошу, розкажіть докторові все, як було.

– Матиму це на увазі, – відказав Сілвер таким чудним тоном, що я ну ніяк не міг второпати, чи глузує він з мене, чи йому таки сподобалася моя сміливість. (...)

– То чого з ним цяцькатись! – лайнувшись, вигукнув Морган. Вихопивши ножа, він так прудко скочив на ноги, наче був двадцятилітком.

– Ані руш мені! – закричав Сілвер. – Ти що за один, Томе Моргане? Може, ти тут капітан? То я покажу тобі, де твоє місце, бісова душа! А будеш мені перечити, то підеш туди, куди вже пішло чимало таких жевжиків за останні мої тридцять років – хто на рею, а хто, хай йому трясця, риbam на поживу! Затям це, Томе Моргане: не було ще такого, що заїдався зі мною і не поплатився за це життям!

Морган мовчав, але решта піратів невдоволено загули. (...)

– Отакі ви завше, – мовив далі Сілвер, знову беручи люльку до рота. – Жваві хлопці, ніде правди діти. Та ви останні плохуни, як до бою! (...) Як не хочете битися зі мною, як годиться джентльменам фортуни, то коріться, бодай вам чорт! І я вас навчу коритися! Цей хлопчисько припав мені до вподоби, бо я зроду не бачив такого зважливого, як він. Він виявив більше сміливості, ніж будь-хто з вас, що принишкли, як ті щури! І я вам ось що скажу: тільки хто пальцем його зачепить, матиме справу зі мною. А я слів на вітер не кидаю, затямте.

Запала довга мовчанка. Я стояв, прихилившись до стіни, а серце моє все так само калатало, наче молот, хоч у мене вже з'явилась надія на порятунок. Сілвер сидів, спираючись на стіну й схрестивши руки; він спокійно попахкував люлькою і тільки крайчиком ока пильно стежив за своєю буйною командою. Пірати відійшли в дальній куток блокгауза й почали там перемовлятися – їхнє шепотіння долиняло до мене, мов дзюрчання струмка. (...)

Невдоволені пірати вийшли з приміщення, аби порадитися. Джон Сілвер залишився наодинці з Джимом.

Корабельний кухар одразу ж витяг люльку з рота.

– Слухай, Джиме Гокінсе, – ледь чутно прошепотів він, – ти на волосинку від смерті, ба навіть гірше – тобі загрожують тортури. Вони хочуть мене скинути. Та пам'ятай, що я обстаю за тобою.

Я не збирався цього робити, але ти сказав кілька слів, і я передумав. Мене взяв розпач, що я так безглуздо програв і можу потрапити на шибеницю. Але я побачив, що ти тямущий хлопець. І я сказав собі: «Заступися за Гокінса, Джоне, а Гокінс заступиться за тебе. Ти, Джоне, його остання карта, а він, побий мене грім, він – твоя остання карта! Послуга за послугу, – сказав я. – Ти врятуєш собі свідка на суді, а він врятує твою шию від зашморгу».

Мене це страшенно вразило: які ж мусять бути кепські в них справи, коли цей старий піратюга, їхній заводій, хапається за будь-яку соломинку!

– Що зможу, те зроблю, – пообіцяв я.

– То й згода! – вигукнув Довгий Джон. – Ти так певно це кажеш, що я, присяйбі, маю тепер надію на порятунок. (...)

Він націдив у квартиру брєндї з барильця й запропонував менї:

– Покуштуєш, братику?

І коли я відмовився, сказав:

– То я сам хильну трохи, Джиме. Менї треба підживитися, попереду ще так багато клопоту. До речї, про клопоти: пощо це доктор віддав менї карту, Джиме?

Певно, на обличчї моєму з'явився такий подив, що Сїлвер перестав розпитувати далї.

– А так, він дав менї карту, – докинув він. – І щось за цим є, Джиме, щось є... – погане чи й добре.

Він знову ковтнув з квартири й похитав своєю великою головою, як людина, що сподївається найгіршого. (...)

Після короткої наради пірати вручили Сїлверовї «чорний знак», на якому було написано «Скинуто», й заявили, що обрали іншого капїтана. Однак Довгий Джон зумїв переконати їх у своїй незамінності й залишився ватажком розбїйницької зграї. Наступного дня до форту завітав доктор Лївсі, який вважав за обов'язок надати допомогу пораненим і хворим на пропасницю піратам. Перебування Джима серед розбїйників він сприйняв як зраду, але, вислухавши розповідь хлопця, розчулився й запропонував йому негайно втекти. Джим мусїв відмовитися, адже раніше пообіцяв Сїлверу не робити цього. Тодї лікар наказав кухаревї берегти хлопця мов зіницю ока й швидко пішов до лісу. Прихопивши із собою Джима, пірати вирушили на пошуки скарбів. Однак коли дісталися позначеного на картї місця, побачили порослу траву яму.

Розділ XXXIII. Падіння ватажка

Розчарування піратів було таке, якого, мабуть, світ не бачив. Шестеро їх стояло як громом побиті. Але Сїлвер отямився найперший. Усі його помисли мчали до цього скарбу, мов конї на перегонах до фінішної прямої, і от ураз усе загинуло. Проте за мить він опанував себе й змінив план своїх дій раніше, ніж інші встигли очуматися.

– Джиме, – прошепотїв він, – візьми оце й будь наготові.

І дав менї двоцївкового пістоля. Водночас Сїлвер почав посуватися на північний бік, і коли за кілька кроків зупинився, нас двох відділяла від решти піратів яма. Потім він глянув на мене й кивнув головою, ніби кажучи: «Справи кепські», – з чим я повністю погодився. Погляд Сїлвера був дуже приязний, але мене так обурило його постійне зрадництво, що я не втримався й сказав йому пошепки:

– Ви знову перекинулись до іншого табору.

Та він не встиг менї відповісти. Пірати з криком та лайкою пострібали один за одним у яму й стали нишпорити в нїй, розкидаючи дошки. Морган знайшов одну золоту монету й затис її в жменї, лаючись на всі заставки. Ця монета в двї гїнеї якусь хвильку переходила з рук до рук.

– Двї гїнеї! – гаркнув Меррі, простягаючи монету Сїлверовї.

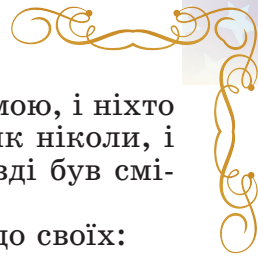
– Так оце твої сімсот тисяч фунтів, га? Ти, здається, мастак укладати вигідні угоди? Тепер ти бачиш, чого вони варті, дурноголова твоя довбешка?!

– Длубайтесь ще, хлоп'ята, – холодно й насмішкувато проказав Сїлвер. – Може, й справді виколупаєте зо два-три земляних каштани.

– Два-три каштани! – звереснув Меррі. – Браття, ви це чули? Кажу ж вам: він усе знав загодя! Гляньте на його пику, там усе це написано.

– Ех, Меррі, – мовив Сїлвер. – Знов ти пнешся в капїтани? Ну, й заповзятий ти, я бачу!

Та цього разу пірати всі як один обстали за Меррі. Вони почали вилазити з ями, люто зиркаючи на нас. Випало, однак, так, що, нам на щастя, усі вони опинилися на протилежному боці.

Отак і стояли ми, двоє по один бік, п'ятеро – по другий, розділені ямою, і ніхто не зважувався завдати першого удару. Сілвер не рухався, спокійний, як ніколи, і тільки пильно стежив за піратами, спираючись на милицю. Він справді був сміливцем.

Нарешті Меррі надумався допомогти справі промовою і звернувся до своїх:

– Браття, дивіться, адже їх тільки двоє: один – старий каліка, що одурив нас, завівши сюди, а другий – щеня, якому я ладен своїми руками вирвати серце. Тож нам, браття...

Він підвищив голос і підніс руку, готуючись до нападу. Але саме цієї миті – трах! трах! трах! – три мушкетні постріли гримнули з хащі. Меррі полетів сторч-голов до ями. Пірат з перев'язаною головою крутнувся мов дзига і теж упав крижем у яму, затріпавшись у передсмертних корчах. Решта троє щодуху дременули навтікача.

Не встиг я й змигнути, як Довгий Джон пальнув двома кулями в Меррі, що силкувався підвестись. В останню секунду Меррі ще встиг глянути своєму вбивцеві в очі.

– Нарешті ми поквиталися, Джордже, – сказав Сілвер.

Аж це із заростей мускатного горіха вибігли, прямуючи до нас, лікар, Бен Ган і Грей. Мушкети їхні ще диміли. (...)

Джим був надзвичайно радий зустрічі з друзями. Дотримавшись домовленості, повернувся в команду й Джон Сілвер. А коли всі небезпеки минули, доктор Лівсі пояснив загадку зникнення скарбів: їх знайшов і переховав Бен Ган. Кілька наступних днів команда капітана Смоллета з ранку до вечора переносила золото Флінта на «Еспаньолу». Відтак шхуна відплила від острова. На березі залишилося троє розбійників, яких капітан не наважився взяти на борт, побоюючись заколоту. Дорогою додому нічого не сталося, якщо не зважати на те, що кухар утік у першій-ліпшій гавані, прихопивши мішок з монетами. Після повернення до Брістоля друзі чесно поділили скарби, не забувши віддати обіцяну частку Бену Гану. Про Джона Сілвера вони більше ніколи не чули.

Переклад Юрія Корецького

Блокгауз – польове укріплення з бійницями для ведення кругового вогню, розраховане на самостійну оборону невеликої групи військ.

«Веселий Роджер» – чорний прапор піратів, на якому зображено череп, який посміхається, і перехрещені кістки або мечі.

Джентльмен – передусім слово «джентльмен» означало чоловіка шляхетного походження, але згодом так стали називати освіченого й вихованого чоловіка, якого вирізняє пунктуальність, тверда воля, уміння керувати собою та тримати своє слово.

Заїзд – приміщення для зупинки, ночівлі проїжджих; заїжджий двір.

Камбуз – кухня на кораблі.

Кварта – міра рідких і сипких тіл (зазвичай трохи більша за літр).

Кілювання – старовинна кара в англійському флоті: винного протягували на линві у воді під кілем судна.

Піастр – стародавня іспанська монета.

Сілвер – у перекладі з англійської «срібло».

Сквайр – в Англії та США – титул суддів і місцевих посадових осіб.

Форт – оборонна споруда.

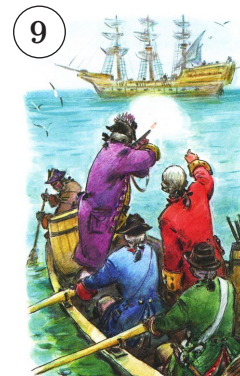
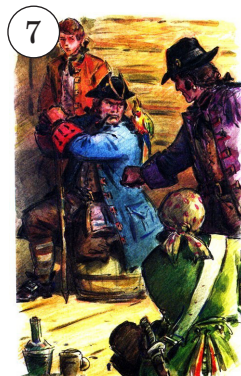
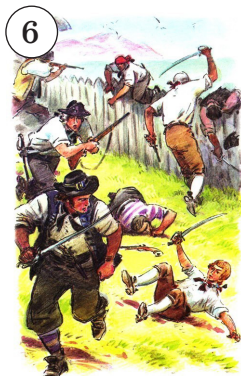
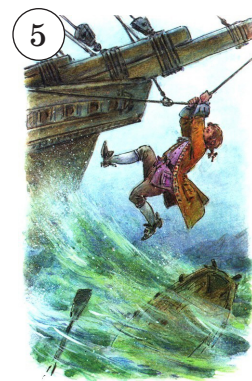
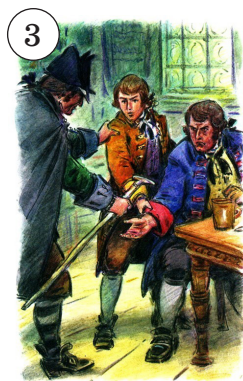
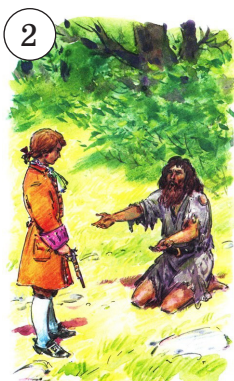
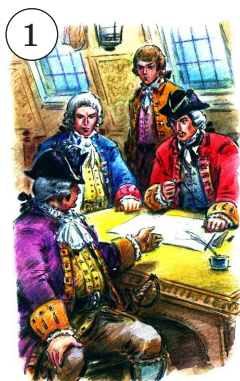
Черес – широкий шкіряний пояс, зшитий із двох складених разом ременів так, що має всередині порожнину для грошей та інших цінних речей.

Чорна мітка – знак відчуженості від піратського братства, попередження про уготовану смерть.

Літературний практикум

5. 1. Установіть хронологічну послідовність подій: зіставте кожен подію з відповідною ілюстрацією та перекажіть ключові епізоди роману.

☐	Зустріч з Беном Ганом	☐	Залога в блоклаузі
☐	Джим захоплює «Еспаньйола»	☐	Поразка Джона Сілвера
☐	Чорна мітка	☐	Воєнна рада
☐	Сілвер – парламентар	☐	Джим у ворожому таборі
☐	Джентльмени втрачають корабель		

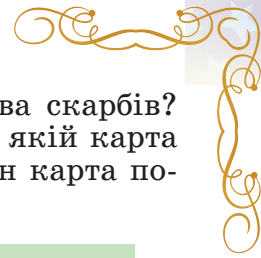

2. Розподіліть персонажів роману на два табори та заповніть таблицю.

Джим Гокінс, Джон Сілвер, Біллі Бонс, сквайр Трелоні, капітан Смолетт, Старий П'ю, Ізреел Гендс, доктор Лівсі, Ейбрехем Грей, Том Редрут, Том Морган, Чорний Пес, Джордж Меррі, Гантер, Джойс.

Джентльмени	Пірати

3. Перевірте, чи уважні ви читачі. У кого перебуває карта острова скарбів? Розташуйте картки так, щоб можна було встановити послідовність, у якій карта острова скарбів переходила з рук в руки. Розкажіть, за яких обставин карта потрапляла до героїв роману.

Джон Сілвер

Біллі Бонс

Сквайр Трелоні

Джим Гокінс

Капітан Флінт

4. **Знайдіть творче рішення.** Троє людей називали себе капітаном «Еспаньйоли»: Смолетт, Гокінс, Сілвер. Як ви гадаєте, що означає бути капітаном і хто з них був справжнім капітаном корабля?

5. **Попрацюйте в парах.** Доведіть, що «Острів скарбів» – пригодницький роман». Доберіть приклади до наведених ознак і заповніть таблицю.

Ознака пригодницького роману	Приклад з роману
Основа сюжету – пригода, незвичайна подія, часто – небезпечна подорож.	
Велика кількість різноманітних таємниць, загадок.	
Несподівані сюжетні повороти.	
Часто оповідь переривається на найдраматичніших моментах.	
Упродовж тривалого часу незрозумілою є поведінка деяких персонажів.	
Захопливий сюжет переплітається з розв'язанням важливих проблем.	
Формує уявлення про ідеал, взірць справжнього героя.	

6. Доведіть, що батьком пригоди можна вважати випадок. Продовжте перелік щасливих випадків, які допомогли Джиму Гокінсу.

1. Випадково підслухана в діжці з яблуками розмова.

2. ....

3. ....

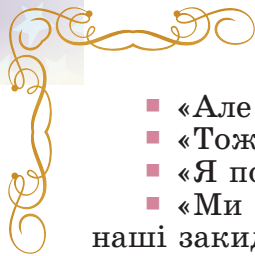
4. ....

5. ....

7. За поданими інформаційними картками розкажіть про життя піратів.

■ «Життя їхнє нелегке, раз у раз їм загрожує шибениця, зате наїдків і напитків у них донесчочу».

■ «У плавання вони відходять, маючи хіба сотню мідяків у кишені, а вертаються із сотнями фунтів».

- «Але ті гроші розтринькують на п'ятику й гульки, і знов у море вирушають».
- «Тож я голосую за смерть».
- «Я побачив, як сліпий перекинув щось зі своєї долоні в долоню капітана».
- «Ми з тобою ніякого звичаю не порушуем, ми по-чесному, атож. Ось тобі наші закиди».
- «А мені сказали: “Залишайся тут. Ось тобі мушкет, лопата й кайло”».

8. Скориставшись опорною схемою, схарактеризуйте Джона Сілвера. Упишіть відповідні цитати до кожної риси характеру героя.

Стартові можливості

«Наш Тулуб неабиякий чоловік... Замолоду він добре вчився і як схоче, може говорити, мов з книжки читає. А що вже хоробрий, наш Довгий Джон, – лев проти нього ніщо! Я бачив, як раз він зіткнувся з чотирма – загриб їх і буць голова об голову – а сам був без зброї!»

розумний

хоробрий

сильний

авторитетний

Спрямовуються до мети збагатитися

лицемірство

Завважте, докторе, що я врятував цьому хлопцеві життя...

жорстокість

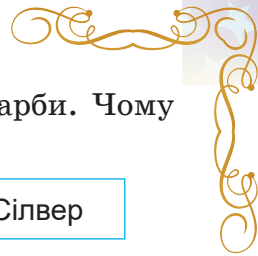
бездушність

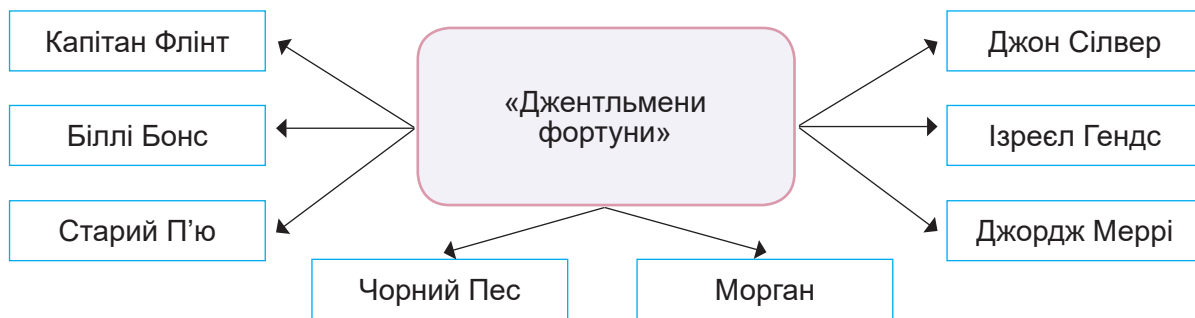
корисливість

9. Викрийте лицемірство Довгого Джона, порівнявши його слова та справи.

Слова	Справи
«І я присягаюся всім, що висаджу вас цілими і здоровими десь на берег».	«І як треба, то треба, браття. Тож я голосую за смерть».
«Цей хлопчисько припав мені до впадоби».	«Тоді Сілвер шарпнув мене за мотузку, кидаючи на мене кровожерливі погляди».
«Він сунув мені в руки пістолет. Тепер погляд його знову був ласкавим».	«Це моє щастя, що зі мною був Гокінс! Коли б не він, старого Джона порубали б на шматки».

10. Складіть вибірковий переказ про долю піратів, які шукали скарби. Чому їх називали «джентльменами фортуни»?

11. Складіть порівняльну цитатну характеристику справжніх джентльменів у романі.

Доктор Лівсі	Сквайр Трелоні	Капітан Смолетт
	«Є тільки одна людина, якої я побоююсь. Це ви самі. Бо ви не вмієте тримати язика за зубами».	
		«Мені зроду не траплялася команда, яка б готувала заколот. А ось ця команда зуміла мене ошукати».
Провідні риси		
Раціоналізм, доброта	Самокритичність, балакучість	Професіоналізм, людина слова і честі

12. Як зауважив Джон Сілвер, Джим Гокінс – «юний джентльмен, хоч і з убогої родини». Установіть відповідність між джентльменськими якостями Джима та його вчинками.

Джентльменські якості

- Рішучість
- Здатність ризикувати
- Відчайдушність
- Сміливість
- Уміння тримати слово
- Схильність до пригод
- Спритність
- Відданість друзям
- Тверда воля

Вчинки Джима Гокінса

- Знайшов карту острова й відправився на пошуки скарбів
- Підозри щодо Сілвера
- Дізнався про змову й попередив друзів
- Зустрів Бена Гана та завоював його довіру
- Відбив у піратів шхуну
- Узяв участь у сутичці з піратами в блокгаузі
- Бився з піратом Гендсом і переміг
- Маючи можливість, не втік, бо дав слово Сілверу
- Разом з піратами пішов на пошуки скарбів

13. Порівняйте Джима Гокінса (роман «Острів скарбів») і Тома Соєра (роман Марка Твена «Пригоди Тома Соєра») і заповніть таблицю.

Категорія для порівняння	Джим Гокінс	Том Соєр
Родина героїв		
На який острів потрапляють?		
Мета подорожі на острів		
Пригоди, які пережили герої		
Друзі		
Вороги		
Які риси допомагають перемогти?		
Які вчинки були найважливішими?		

Розвиваймо мовлення

6. Візьміть участь у засіданні «Клубу джентльменів»: розкажіть про події від імені кожного з джентльменів.

Правила «Клубу джентльменів»

1. Пунктуальність – невід’ємна риса джентльмена (регламент виступу – 3 хв).
2. Джентльмен – людина честі. (У яких випадках джентльмени це довели).
3. Джентльмен тримає слово. (Укажіть, коли герої дотрималися слова).
4. Джентльмен визнає свої помилки. (Які помилки зробили герої і як вони їх виправили).

5. Тверда воля джентльмена поєднується з людяністю. (Коли вчинки героїв виявили їхню доброту).

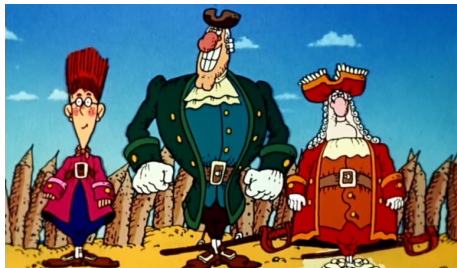
6. Професіоналізм – риса, якою джентльмен пишається. (Як професійні риси персонажів допомогли їм в нещасті).

7. Складіть і запишіть твір-роздум на тему «Різні шляхи до однієї мети: образи Джима Гокінса й Джона Сілвера в романі Р. Л. Стівенсона "Острів скарбів"».

Український мотив

8. Українській анімації нараховується вже більш ніж 90 років, і всі українські мультфільми за своєю образотворчою та сюжетною побудовою завжди відрізнялися від інших мультфільмів.

Кадри з мультфільму «Острів скарбів» (реж. Д. Черкаський, 1988 р.)

Прикладом може слугувати «Острів скарбів» режисера студії «Київнаукфільм» Давида Черкаського (1988 р.), який належить до золотого фонду світової мультиплікації.

Пригодницький роман, повний зради й підступності, перетворився на яскраву комедію, зняту в незвичайний спосіб. На екрані глядачі бачать чергування карикатурно мальованих піратів і «живих» піратів у виконанні ансамблю «Гротеск».

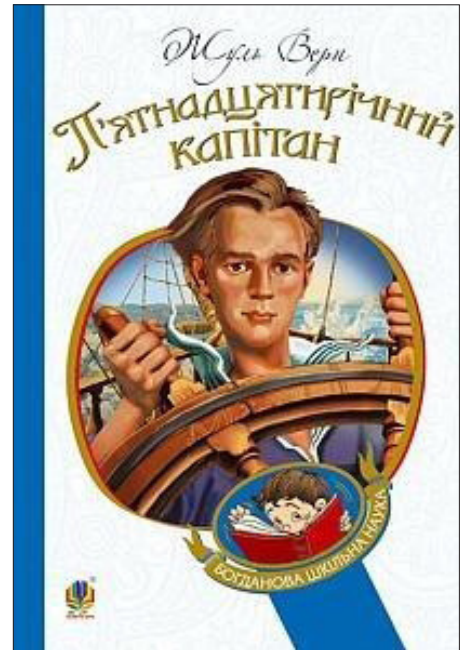
- З допомогою старших родичів чи знайомих знайдіть в інтернет-мережі мультфільм «Острів скарбів» і перегляньте його. Визначте, як досягається комедійний ефект стрічки.

9. Велику популярність серед читачів здобули пригодницькі романи французького письменника Жуль Верна. Загалом його творча спадщина налічує понад сто томів, до яких увійшли не лише художні твори, адже письменник займався ще й науковими дослідженнями. Однак широкому загалу Ж. Верн відомий передусім як автор захопливих книжок для юнацтва.

До найвідоміших романів Ж. Верна належить твір «П'ятнадцятирічний капітан» (1878 р.). У ньому описано тривалу й ризиковану мандрівку невеликої компанії під проводом п'ятнадцятирічного Діка Сенда. Юний матрос узявся самотужки привести шхуну «Пілігрим» до Американського узбережжя, коли капітан і команда судна загинули під час полювання на кита. Однак через підступність работоргівця Негору «пілігримівці» опинилися на Африканському континенті, де на них чигали численні небезпеки...

- Скориставшись посиланням <https://cutt.ly/OVA8AEX> або QR-кодом, прослухайте стислий переказ роману «П'ятнадцятирічний капітан».
- Яку таємницю покладено в основу сюжету твору «П'ятнадцятирічний капітан»? Коли і за яких обставин героям вдається її розкрити?
- Які риси характеру виявив Дік Сэнд під час зображених у творі пригод?

Обкладинка роману Ж. Верна «П'ятнадцятирічний капітан» (Видавництво «Навчальна книга Богдан»)

- Пояснюю значення термінів «роман», «пригодницький роман», використовую їх у переказі.
- Переказую основні події роману «Острів скарбів».
- Характеризую образи піратів, джентльменів, Джима.
- Порівнюю образи Джима та Сілвера, Джима та Тома Соєра.
- Пишу твір-роздум за прочитаним романом.

Самостійно,
впевнено, легко

Самостійно, після
додаткового роз'яснення

З допомогою
інших

ФАНТАСТИЧНА ПОДОРОЖ У РІЗДВЯНУ НІЧ

Вивчаючи цю тему, ви дізнаєтеся:

- що таке різдвяна повість та які її ознаки;
- де подорожував головний герой повісті Скрудж у різдвяну ніч;
- як Скруджу вдалося переосмислити та змінити своє життя.

1. Пригадайте події біблійної оповіді про Різдво за словами з «літературної хмаринки».

2. *Перед читанням.* Сучасники Ч. Дікенса говорили: «Дікенс був такий популярний, що ми, сучасні письменники, навіть не можемо уявити, якою великою була його слава. Тепер не існує такої слави». Читаючи текст, поміркуйте, у чому причини популярності творчості Дікенса.

У ПОШУКАХ НЕМИНУЩИХ РАДОЩІВ

Англійський письменник Чарлз Дікенс народився 7 лютого 1812 р. неподалік від великого портового міста Портсмута. Його батько служив у казначействі морського відомства. Занадто товариський і нерозважливий, він витрачав більше грошей, ніж міг собі дозволити, тож зрештою опинився в борговій в'язниці. Відтак дванадцятирічний Чарлз, перервавши навчання, мусив піти працювати на фабрику з виробництва вакси.

Невдовзі батько отримав несподівану спадщину й виїшов на волю, однак у вразливій душі майбутнього письменника назавжди закарбувалися переживання тих днів. Згодом вони відбилися в зворушливих образах дітей, що рано стикнулися з жорстокістю світу. Утілилася в книжках митця і віра у щасливий випадок – він часто відіграє важливу роль у долі його героїв.

У п'ятнадцять років Чарлз влаштувався молодшим клерком в одну з адвокатських контор Лондона. Він добре справлявся зі своїми обов'язками. А втім, обдарованість і працездатність юнака виявлялися в усьому, до чого б він не брався, зокрема й у складанні звітів про засідання парламенту, і в написанні журналістських нарисів для часописів. Саме ті нариси, надруковані під псевдонімом Боз, зробили молодого автора відомим спочатку в Англії, а незабаром і в усій Європі.

Журналістика навчила Дікенса помічати зв'язки між характером людини та її оточенням, убранням, помешканням. Вона спонукала письменника досліджувати несправедливі суспільні закони, які забезпечували процвітання багатіїв і прирікали на злиденне існування тих, хто заробляв шматок хліба важкою працею. Правдиво й точно Дікенс відтворював щодення ділків, охоплених жагою наживи, й

Дікенс і його герої

навіть у найтяжчій скруті може сподіватися на просте земне щастя.

Одним з найсвітліших творів Дікенса є «Різдвяна пісня в прозі, або Різдвяне оповідання з привидами», яку англійський письменник Вільям Текерей назвав «особистим подарунком кожному читачеві».

Час дії повісті, що зображує фантастичну мандрівку головного героя власним життям, автор обрав не випадково. Адже Різдво – свято великого дива. Крім того, чарівна атмосфера Різдва якнайкраще пасувала до задуму письменника поєднати у своєму творі буденне й фантастичне. Утім, «різдвяною» повістю є не лише за змістом, а й за формою. Недарма автор назвав її «піснею в прозі», наголосивши і на поетичності твору, і на його зв'язку з народними різдвяними піснями, що уславлюють духовне диво. Прагнучи наблизити композицію повісті до пісенної, письменник назвав її розділи *строфами*.

Повість складається з п'яти розділів-строф. Перший з них виступає своєрідним прологом, або «заспівом», до сюжету: тут читач знайомиться з головним героєм, дізнається про час і місце дії, а також про мету майбутньої фантастичної мандрівки. Три наступних розділи, подібно до куплетів пісні, мають схожу будову. У кожному з них у визначений час з'являється певний привид, разом з яким Скрудж здійснює подорож у певний період свого життя. Кожна така мандрівка спричиняє важливі зрушення в його душі. Після останньої подорожі герой переживає нове народження (про це йдеться в п'ятому, завершальному, розділі).

Тепер свято Різдва набуває для Скруджа глибокого особистого змісту. Показуючи, як його скам'яніла душа відроджується й розквітає милосердям, як наповнюється жагою творити добро й знаходить шлях до справжнього щастя, письменник утверджує віру в силу гуманізму – тобто щирої любові до людини та поваги до її гідності.

Композиція – побудова літературного твору, його структура.

Повість – прозовий твір, за обсягом більший, ніж оповідання. У повісті зображено низку подій із життя головного героя, а також детально змальовано пов'язаних з ним другорядних персонажів.

Різдвяна повість – художній твір, дія якого відбувається під час Різдва й має щасливу розв'язку, тісно пов'язану із суттю і духом цього свята.

Строфа – група рядків, що повторюються в тексті віршованого твору. У пісні строфа зазвичай утворює основу куплету.

Гуманізм (від латинського – «земний», «людський») – любов і співчуття до людини, доброта та милосердя.

Клерк – конторський службовець.

Розвиваймо мовлення

3. Щоденник подвійних нотаток – особлива форма записів власних спостережень і думок. У лівій частині щоденника слід записувати факти, які викликали інтерес, можливо, нагадали щось із власного досвіду, здивували. Праворуч треба прокоментувати записане за такими запитаннями: що саме в цьому факті, цитаті змусило їх записати? На які думки наштовхнули? Які запитання викликали?

- Складіть щоденник подвійних нотаток за біографією Ч. Дікенса.

Біографічні факти	Мої міркування
Самотнє дитинство	
Незакінчена школа, самоосвіта	
Досвід роботи в різних професіях	
Журналістська діяльність	
Романтична вдача	
Письменницький успіх	

4. Перед читанням. Читаючи повість, знайдіть в тексті приклади того, що в «Різдвяній пісні в прозі...» розкрито цінність сімейних стосунків і домашнього вогнища.

РІЗДВЯНА ПІСНЯ В ПРОЗІ, або РІЗДВЯНЕ ОПОВІДАННЯ З ПРИВИДАМИ

(Скорочено)

Строфа І. Марлеєва тінь

Від того дня, коли єдиний компаньйон Ебенезера Скруджа пішов із життя, минуло сім років. Однак на вивісці, що прикрашала двері їхньої контори, як і раніше, було написано: «Скрудж і Марлей»...

(...) О! Скрудж був справжній «жмикрут»: він умів міцно схопити людину як кліщами, придушити, скрутити, згребти. Це був старий грішник – заздрісний, жадібний, твердий і гострий, як креміль, але ніяке кресало не могло викресати з нього благородної іскри, скритий, потайний та самостійний, як той слимак.

Кадр із мультфільму
«Різдвяна історія»
(реж. Р. Земекіс, 2009 р.)

Через холод у душі і вся постать його немов заморозилася: ніс загострився, щоки зморщились, хода стала скутою, очі почервоніли, тонкі губи поси-ніли, а голос – хитрий та прикрий – скрипів. Холодний іній лежав у нього на голові, на бровах і на сухім підборідді. Скрудж всюди носив із собою той холод; у найгарячіші дні він морозив ним свою контору та не давав їй нагрітися хоч би на один градус навіть на Різдво.

Надвірний холод і тепло не впливали на Скруджа. Ніяка спека не могла зігріти Скруджа, ніякий холод не морозив його. Не було вітру, жорстокішого за Скруджа, снігу, упертішого за Скруджа, дощу, такого неблаганного, як він. Найгірша негода не могла знайти в Скруджеві такого місця, де б про-йняти його. Злива, град, сніг, сльота мали тільки одну кращу за нього прикмету, – вони бувають часом щедрі, а Скрудж ніколи.

Ніхто на вулиці, зустрівшись із ним, не спинявся, щоб привітно спитати в нього: «Як ся маєте, пане Скрудже? Коли ви зайдете до мене?». Старці ніколи не сподівалися від нього милостині; діти ніколи не питали в нього, котра година; ніхто ніколи за все його життя – ні чоловік, ні жінка – не попросив його показати дорогу. (...)

Скрудж не звертав на все те ніякої уваги. Йому навіть подобалося протовплю-ватися дорогами людського життя, нехтуючи людським співчуттям.

Якось, перед одним з найкращих днів року, перед Різдвом, старий Скрудж сидів і працював у своїй конторі. Година була холодна, похмура. Туман аж про-ймав. (...)

Скрудж не зачиняв дверей у своїй кімнаті, щоб наглядати за писарем, що переписував папери в сусідньому закамарку, тісному та темному, неначе бочка. У коминку в Скруджа ледве горіло, а в коминку в писаря так мало було вогню, що здавалося, неначе там жевріла одна жарина. Але писар не міг підкинути вугілля, бо скринька з вугіллям стояла у Скруджевій кімнаті й кожного разу, як писар увіходив туди з лопаткою, щоб набрати вугілля, господар казав йому, що, мабуть, їм доведеться розлучитися. І писар замотав шию білою хустиною і думав, як би його зігрітися коло свічки, але це була важка справа!..

– Будьте здорові, зі Святим вечором, з веселим Різдвом, дядечку! Щастя вам, Боже! – залунав зненацька радісний голос. То говорив Скруджів племінник, хутко ввійшовши до хати.

– Що за дурниці! – відказав Скрудж. Племінник зігрівся, швидко йдучи по холоду та по туману; на щоках у нього грала краска, очі блищали. Він був дуже гарний у цю хвилину.

– Різдво дурниці, дядечку?! – спитав племінник. – Ви, звичайно, так не думаєте?

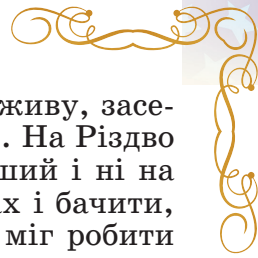
– Думаю, – відповів Скрудж. – «Веселе Різдво!». Яке ти маєш право веселитися? З якої речі тобі радіти? Ти, здається, доволі вбогий...

– Змилюйтеся! – весело промовив племінник. – Краще скажіть, яке ви маєте право сумувати? З якої речі ви такі похмурі? Ви, здається, доволі багаті!..

Скрудж не знайшов цієї хвилини кращої відповіді й знову промовив:

– Ат, дурниці!

– Ну, та не гнівайтесь ж, дядечку! – сказав племінник.

– Як же мені не гніватися, – бурчав дядько, – коли той світ, де я живу, заселений такими дурнями, як ти! «Радісне Різдво!» Не говори мені такого. На Різдво платять борги без грошей; воно показує, що чоловік став на рік старший і ні на одну годину не став багатший; це той час, коли треба лічити по книгах і бачити, що кожна стаття за всі дванадцять місяців була проти нас. Коли б я міг робити так, як бажаю, – скрикнув Скрудж з лютістю, – то я б кожного дурня, що шляється та славить Христа, зварив разом з його різдвяною стравою й поховав би, застромивши йому ялинку в серце! (...) Святкуй собі Різдво по-своєму і не заважай мені святкувати його, як я хочу.

– Хіба це святкування! – скрикнув племінник. – У тім-то й річ, що ви його зовсім не святкуєте!

– Ну, то не заважай мені зовсім про нього не думати. Нехай воно тобі буде щасливе! А справді, чи принесло воно тобі коли-небудь щастя?

– Є багато речей, що я з них міг би добути щастя, але я ними не скористався, – між іншим і Різдво так само. Але, окрім моєї великої шаноби до Святого Різдва, я ще вважаю цей день найкращим у цілому році; добрий, веселий, ласкавий, привітний день! Єдиний з усіх довгих днів, коли всі вузькі серця ширшають, єдиний день, коли всіх бідніших людей вважають за своїх товаришів у житті, а не створіннями іншої породи. І через те, дядечку, хоч Різдво й не поклато мені в кишеню ані шматочка злата або срібла, а я все ж певний, що воно мені дало добро і буде ще його давати; я славлю його.

Писар у закамарку заплескав у долоні на хвалу, але зараз же зрозумів недоречність такого вчинку і почав мішати вугілля в коминку, та й загасив останні бліді іскри.

– Давайте, плещіть більше, – гримнув на нього Скрудж, – то ви відсвяткуєте Різдво, згубивши службу! (...)

Племінник запросив Скруджа до себе на святкування Різдва, але той знехтував його пропозицією. Щиро побажавши дядькові гарних свят, юнак пішов. Потім до Скруджа завітали два джентльмени, які збирали гроші для бідних. Господар фірми «Скрудж і Марлей» відмовився зробити пожертвування, пояснивши це тим, що не бажає підтримувати лінощі людей, які не вміють належно себе забезпечити. День добіг кінця. Неохоче «подарувавши» писареві вихідний, Скрудж пішов з контори й, пообідавши в трактирі, вирушив додому. Жив він у похмурому будинку, який колись належав Марлеєві. Щойно Скрудж зібрався увійти до помешкання, як йому здалося, ніби молоток біля дверей перетворився на обличчя померлого компаньйона. Та за хвилину примара зникла. Старий був дещо спантеличений, але, промовивши «дурниця», упевнено переступив поріг. Усередині було холодно й темно. Скрудж влаштувався біля каміна, у якому ледь жеврів вогонь. Привид Марлея вперто з'являвся то тут, то там, але Скрудж щоразу відмахувався словом «дурниця». Коли ж дивний гість щосили забряжчав своїм ланцюгом і зняв хустку, яка підтримувала його нижню щелепу, Скрудж нарешті повірив власним очам. Він упав на коліна й затулив обличчя руками.

– О змилуйся! – скрикнув він. – Нащо ти, страшний привиде, так турбуєш мене?!

– О чоловіче з людським розумом, чи віриш ти тепер у мене? – спитав дух. (...)

– О Скрудже! – сказав привид. – У кожного чоловіка душа не повинна бути замкнена, – треба, щоб вона завжди зустрічалася зі своїми близькими, щоб мала співчуття до інших; коли душа не робила цього за життя, то мусить спокутувати це по смерті. Вона засуджена тинятися по світу й бачити, – о горе мені! – те бачити, до чого вже не може прилучитися, тих бачити, що за життя могла б з ними ділитися, що їхнє щастя тримала у своїх руках.

Привид знову застогнав, затряс ланцюгом і почав ламати свої прозорі руки.

– Ви закуті, – промовив Скрудж тремтячим голосом. – Через що?

– Я ношу ланцюг, який сам собі скував за життя, – відповів привид. – Я одягнув його з власної волі і з власної волі його ношу. Хіба ж тобі не знайомий цей ланцюг?

Скрудж дедалі сильніше тремтів.

– Можливо, – вів далі привид, – ти хочеш довідатися про вагу та довжину ланцюга, який ти сам носиш? Твій ланцюг був такий самий, як мій, за сім років перед цим. Від того часу ти багато працював коло нього, і він зробився дуже важкий.

Скрудж глянув додолу, немов сподівався побачити навкруги себе довгий залізний ланцюг, але не побачив нічого. (...)

– О нещасна, скута істото! – скрикнув привид. – Ти не знаєш, що коли б людина хотіла робити те добро, що вона може зробити, то ціле життя здалося б їй коротким! Не знаєш ти, що ніяке каяття не може полагодити життя, страчене даремно. І я цього раніше не знав! І я такий був!

– Але ж ти завжди був хорошим, діловим чоловіком, Якове, – зауважив Скрудж заїкаючись, бо відчув, що Марлеєві слова приходяться й до нього.

– Діловим! – скрикнув привид, ламаючи руки. – Моє діло мусило бути – усі люди, спільне добро, любов, співчуття, терпіння, добродійність, – оце все було моє діло! Торгові справи були тільки краплею того моря справ, що мені було призначено.

По тій мові привид простягнув до Скруджа свого ланцюга, неначе один цей ланцюг був причиною усіх його мук, а потім знову кинув його додолу зі страшенним брязкотом.

– У цю пору року я найбільше страждаю, – казав він далі. – О, навіщо я ходив, заплющивши очі, між своїми близькими; чому я жодного разу не підвів очей до тієї зірки, що завела волхвів до убогої печери! Хіба мало тут бідних домівок, що сяйво тієї зірки завело б мене до них! (...) Я не маю права сказати тобі, через що я з'явився перед тобою сьогодні у видимій постаті. Але скажу тобі, що я часто, дуже часто сидів коло тебе без твого відома.

Це не втішило Скруджа; він затремтів і обер пів з обличчя.

– І це не легка частина моєї кари! – продовжував привид. – Сьогодні я прийшов для того, щоб сказати, що ти ще можеш мати надію уникнути моєї долі. Я допоможу тобі.

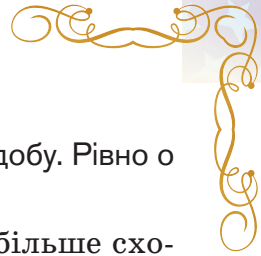
– Ти завжди був моїм добрим другом, – промовив Скрудж, – дякую тобі!

– До тебе прийдуть три духи, – закінчив привид. – (...) Без їхнього візиту ти матимеш таку саму долю, як я. Сподівайся першого з них завтра о першій годині ночі.

– Чи не можна б мені прийняти усіх разом і на тому скінчити, Якове? – натякнув Скрудж.

– Другого сподівайся на другу ніч, у ту саму годину. Третій прийде на третю ніч з останнім дзвоном півночі. Мене ти більше не побачиш; але задля твого власного щастя пам'ятай все, що було цієї ночі. (...)

Тінь Марлея здійнялася у повітря, де, жалісно завиваючи, літали численні привиди, скуті довгими ланцюгами. Багатьох з них Скрудж знав, коли вони були людьми. Один з його колишніх знайомих був прикутий до величезної вогнетривкої шафи. Він жалівся на те, що не може допомогти бідній молодій матері, яка сидить на порозі з дитиною на руках... Тієї ночі Скрудж заснув, не роздягаючись.

С т р о ф а П. Перший з трьох духів

Скрудж прокинувся опівночі. Він був здивований тим, що проспав майже добу. Рівно о першій годині перед ним постав дивний гість.

(...) Цей гість був чудною істотою: він мав дитячу постать, але був більше схожий на діда; однак якийсь дивний простір одсовував його від очей і зменшував у дитину. Волосся спадало йому на плечі й було зовсім біле, як у діда, але на його свіжому обличчі не було жодної зморшки. Руки в нього були довгі та міцні, голі, так само як і ноги, але ноги були дуже делікатні. На гостеві була сорочка, дуже біла, підперезана ясным блискучим поясом. Він держав гілку вічнозеленої зимової рослини, а вбрання його було прикрашене літніми квітками. Але найдивніше було те, що від його голови йшло широким пасмом світло, – воно освітлювало все навкруги. Але під рукою він тримав великий гасильник, і здавалося, що коли він в якусь смутну хвилю надягне той гасильник замість капелюха, то світло зараз погасне. Але і це ще не було найдивніше в тому створінні, як придивився Скрудж. Він мінився та світився то з одного боку, то з другого; там, де за хвилину був ясний, робився темний, вся духова постать була ясна подекуди і весь час мінjala свої обриси. То він був з однією рукою, то з однією ногою, то зненацька мав двадцять ніг; то були самі ноги без голови, то голова без тіла; при всіх тих змінах не можна було навіть спостерегти, якої форми була кожна частина його тіла, – так вони хутко зникали в темряві. Зненацька, на диво Скруджеві, дух знову став сам собою – ясным і світлим, як і спочатку.

– Чи це не ви, добродію, той дух, що про його відвідини мені казано? – спитав Скрудж.

– Я.

Голос у нього був лагідний та любий, але, дивна річ, лунав той голос так, наче дух був оддалік, а не близесенько від Скруджа.

– Хто ви і що ви таке? – спитав Скрудж.

– Я дух минулих Різдвяних свят.

– Давно минулих? – жваво спитав Скрудж, придивляючись до малесенької істоти.

– Ні, тих Різдвяних свят, що відбувалися на твоїй пам'яті.

Скруджеві (він сам не знав через що) дуже захотілося побачити духа в капелюхові, і він попросив його одягнути.

– Що? – скрикнув дух. – Невже ти хотів би так хутко знищити людськими руками те світло, що від мене йде? Хіба не досить того, що ти та інші такі, як ти, зробили цю шапку та примушують мене носити її цілими роками, насунувши по самі брови?

Скрудж, звичайно, сказав, що він зовсім не хотів образити духа, і додав, що він не пам'ятає, щоб коли-небудь хотів надіти на духа шапку.

(...) Побачивши, що дух веде його до вікна, Скрудж ухопився за його одяг і з благаючим поглядом скрикнув:

– Я ж людина, я можу впасти!

– Дай я доторкнуся до твого серця, – сказав дух, поклавши йому руку на груди, – і мій дотик підтримає тебе тепер і потім.

По тій мові вони пройшли крізь стіну й опинилися на сільській дорозі. З обох боків простяглися поля, місто зовсім зникло, не було видно й знаку. Зникли теж туман і темрява; був ясний холодний зимовий день, і земля була вкрита снігом.

Скрудж озирнувся і, сплеснувши руками, скрикнув:

– Боже мій, та я ж тут ріс, я був тут дитиною!

Кадр із мультфільму «Різдвяна історія» (реж. Р. Земекіс, 2009 р.)

Дух ласкаво глянув на нього. Його делікатний дотик, хоч дуже легенький та короткий, здавалося, все ще впливав на почуття старого чоловіка.

Скрудж почув у повітрі тисячі запахів, з ними були пов'язані тисячі давно забутих дум, надій, утіх і турбот.

– Твої губи тремтять, – зауважив дух. – А що це в тебе на щоці?

Скрудж пробурмотів, заїкаючись, що то прищ, і попросив духа, щоб він його вів куди хоче.

– Чи ти пам'ятаєш дорогу? – спитав дух.

– Чи я пам'ятаю дорогу? – скрикнув Скрудж із запалом. – Та я міг би йти нею, зав'язавши очі!

– Дивно, що ти протягом стількох років не згадав про неї, – зауважив дух. – Ну, ходімо!

Вони пішли дорогою. Скрудж упізнавав кожні ворота, кожний стовп, кожне дерево. За деякий час з'явився й село. Он місток, он церква, он в'ється річечка. Кілька коненят бігло підтюпцем, на них їхали хлоп'ята й перегукувалися з іншими хлопцями, що сиділи на сільських візках, а поганяли коней господарі. Діти були дуже веселі; перегукуючись, вони сповняли широкі поля такими веселими голосами, що, слухаючи їх, саме повітря сміялося.

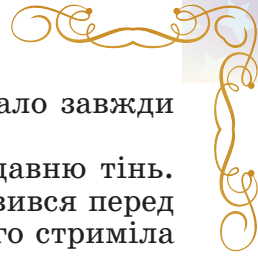
– Це тільки тінь тих людей, що колись були, – сказав дух, – вони не бачать і не чують нас.

Веселі подорожні наближалися, і Скрудж упізнавав кожного та звав по йменню. Чому він так безмірно тішився, дивлячись на них? Чому його суворі очі заблищали і серце забилося? Чому втішно йому було слухати, як ті селяни, повертаючи на роздоріжжі, бажали одне одному веселого Різдва? Що було веселого в Різдві для Скруджа? Геть думку про «радісне Різдво»! Коли воно принесло йому щось добре?..

– Школа ще не зовсім порожня, – сказав дух. – Там ще до цієї пори сидить самотній хлопчик, покинутий своїми близькими.

Скрудж сказав, що він знає те, і заплакав. (...)

Дух і Скрудж пройшли через першу хату, а потім далі. В останнім кутку будинку двері відчинилися перед ними, і вони побачили довгу порожню, похмуру хату, що здавалася ще порожнішою через довгі ряди соснових лавок зі столиками. Коло блідого вогню сиділа самотня дитина й читала. Скрудж сів на лавку й запла-

кав, побачивши свою власну бліду тінь, себе самого, забутого, як бувало завжди на Різдво...

Дух доторкнувся до Скруджевої руки й показав йому на ту його давню тінь. Хлопчик сидів, зовсім поринувши в читання. Зненацька за вікном з'явився перед ними зовсім виразно чоловік у чужинському вбранні; за поясом у нього стриміла сокира, і він тримав за узду осла, навантаженого дровами.

– Та це ж Алі Баба! – скрикнув Скрудж у нестямі. – Це добрий, старий, чесний Алі Баба! Так, так, я знаю.

Одного разу, на Різдво, як Скрудж ще маленьким був zostавлений сам, так, як і тепер, уявився йому Алі Баба. Бідне хлоп'я! (...)

Потім, хутко змінивши голос, що зовсім не було в звичаї у Скруджа, він сказав, жаліючи сам себе: «Бідне хлоп'я!» – і знову заплакав. Потім, утерши сльози кінцем рукава та засовуючи руку в кишеню й оглядаючись навкруги, він промовив тихо:

– Я хотів би... але вже пізно!..

– Що таке? – спитав дух.

– Нічого, – відповів Скрудж, – нічого; минулої ночі якийсь хлопчик колядував коло моїх дверей... мені хотілось би дати йому що-небудь...

На духовім обличчі з'явився замислений усміх; він поворухнув рукою й сказав:

– Подивимося на інше Різдво.

При тій мові давніший маленький Скрудж став більший, хата потемнішала й стала ще бруднішою. Двері покосилися, вікна потріскалися. І ось хлопець знову тут сам, бо всі хлопці пороз'їздилися додому на веселі Святки. (...)

Він тепер не читав, ходив сумний по хаті сюди та туди. Скрудж глянув на духа, смутно покивав головою й боязко глянув на двері. Вони прочинилися, і маленька дівчинка, значно менша за хлопця, вбігла в хату, кинулася до нього, почала його обіймати, цілувати, мовлячи:

– Любий, любий братику мій! Я приїхала по тебе, любий! – та й почала плескати щупленькими рученятами й сердечно сміятися. – Я приїхала по тебе, щоб одвезти тебе додому, додому, додому!

– Додому, моя маленька Фанні? – спитав здивований хлопчик.

– Еге ж! – відповіла дівчинка, сяючи від утіхи. – Додому, зовсім і назавжди! Тато став такий добрий, що в нас удома тепер просто рай! Він так ласкаво зі мною розмовляв одного вечора, як я ішла спати, що я не побоялася в нього запитати ще раз, чи можна тобі повернутися додому. Він відповів, що можна, і послав мене з повозом по тебе. Ти будеш дорослим чоловіком, – провадила дівчинка, широко розкриваючи очі, – і вже ніколи не повернешся сюди, ми святкуватимемо усі свята вкупі й будемо веселитися більше за всіх у світі!

– А ти стала зовсім великою, моя зозулько! – гукнув хлопець.

Вона заплескала в долоні, сміялася й хотіла дістати до його голови, але була дуже маленькою для того, вона сміялася і ставала навшпиньки, щоб обняти його, потім з дитячим поспіхом почала тягти його до дверей, він же був зовсім не від того, щоб іти за нею. (...)

Тим часом скриньку молодого Скруджа прив'язали до повозу; діти швиденько попрощалися з тією школою, сіли в повіз і хутко поїхали садком, збиваючи колесами іній та сніг з кущів над доріжкою.

– Дівчинка була завжди таким тендітним створінням і могла зів'янути від найменшого подиху вітру, – зауважив дух, – але серце в неї було добре.

– О! – скрикнув Скрудж. – Твоя правда! Я не буду казати, що ні – Боже мене борони.

– Вона потім померла, вже будучи заміжньою, і в неї, здається, залишилися діти? – спитав дух.

– Одна дитина, – відповів Скрудж.

– Твій племінник?

Скруджеві стало ніяково: він відповів коротко:

– Еге...

Скрудж і дух залишили школу й тієї ж миті опинилися на людних вулицях у великому місті. Люди сновигали то сюди, то туди, а вози й карети мелькали та скупчувалися, перебиваючи одне одному дорогу. Дивлячись на вбрані крамниці, можна було виразно бачити, що й тут святкують Різдво; тільки тепер вже був вечір і на вулицях було засвічене світло. (...)

Дух переніс Скруджа до крамниці, у якій той замолоду служив учнем. Як же весело святкували тут колись Різдво! Господар крамниці влаштовував для рідних і знайомих справжні домашні бали. Раптом Скрудж пригадав, що ніколи не обдаровував на свята свого писаря Боба Кретчита.

Потім Скрудж побачив себе нареченим, який на різдвяний вечір прийшов до коханої. Гірко засмучена тим, що пристрасть до грошей витіснила з його серця почуття любові, дівчина відмовилася взяти шлюб. Дух показав Скруджеві, як склалася подальша доля його обраниці: вона вийшла заміж і стала вірною дружиною та дбайливою матір'ю. Тоді герой збагнув, що через жагу наживи втратив можливість прожити щасливе сімейне життя. Ця думка була такою нестерпною, що він зажадав негайно вирватися з минулого й навіть спробував загасити випромінюване духом світло... Зрештою, Скрудж опинився у своєму ліжку й забувся важким сном.

Строфа III. Другий з трьох духів

Скрудж спав; далі захропів на всю хату й прокинувся. Сів на ліжку й став приходити до пам'яті. Він добре знав, що дзвін знов виб'є першу годину. (...)

Прошло п'ять хвилин, десять, чверть години – ніхто не з'являвся. Тільки червонясте світло з тієї пори, як вибило годину, ринуло цілим потоком на ліжку, де Скрудж лежав увесь той час. Це світло було страшне Скруджеві й турбувало його більше, ніж дванадцять духів разом, бо він не міг угадати, що то за світло й до чого воно. (...)

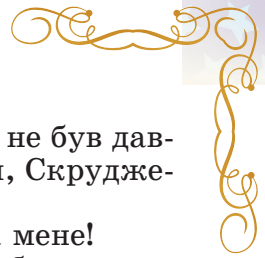
Нарешті він почав думати, що джерело того світла в сусідній хаті, бо справді світло йшло звідти. Зрозумівши це, Скрудж тихенько встав з ліжка і, чалапаючи пантофлями, пішов до дверей.

Тієї хвилини, як він узявся за клямку, чудний голос назвав його по йменню та запросив увійти. Скрудж увійшов.

Хата була, напевне, його власна, але вона дуже змінилася: стіни й стеля були так гарно вбрані свіжими гілками, що хата стала неначе гай; у всіх кутках сяйнули яро-червоні ягоди. Блискучі листки з гостролиста, омели та плюща одбивали в собі світло, немов то були маленькі дзеркальця: у каміні горів такий великий вогонь, якого той задубілий камін вже багато-багато років не бачив, – з тієї пори, як Скрудж і Марлей оселилися в тому будинку.

Долі лежали купою гуси, ковбаси, дичина, здорові шматки м'яса, пудинги, барильця з устрицями, гарячі каштани, червонобокi яблука, соковиті помаранчі, солодкі пироги, на додачу миски з киплячим пуншем* ; від усього того хата була повна дуже доброго запаху. На всій тій купі, неначе на престолі, сидів гарний, веселий, кремезний чолов'яга, дуже милий на погляд; у руці в нього був запалений каганець, він тримав його високо над головою, освітлюючи Скруджа в ту хвилину, як той визирнув із-за дверей.

– Увійди! – гукнув чоловік. – Увійди, познайомся зі мною.

Скрудж боязко увійшов і нахилив голову перед духом. Скрудж уже не був давнім упертим Скруджем, і, хоч духів погляд був дуже ясний та ласкавий, Скруджеві не хотілося його зустріти.

– Я дух теперішнього Різдва, – промовив здоровань, – подивися на мене!

Скрудж покійно глянув. Дух був убраний у просту зелену кирею*, облямовану білим хутром. Кирея була накинута вільно, і було видно широкі груди духові; з-під широких піл видно було босі ноги. На голові в духа був вінок, зроблений із зимового зілля, прикрашений де-не-де блискучими крижинками. Його темно-каштанові кучері були довгі й розпущені по плечах; обличчя було добре, очі блищали, голос був веселий. Взагалі від нього віяло радістю й щирістю. Коло пояса в нього висіли старосвітські піхви, наполовину з'їдені іржею, – шаблі в них не було. (...)

Дух Різдва підвівся.

– Духу, – промовив Скрудж, – веди мене, куди хочеш. Останньої ночі я ходив поневолі, і та наука багато вдіяла... Коли ти хочеш учити мене, то я хочу скористатися з твоєї науки. (...)

Дух повів Скруджа вулицями міста, що святкувало Різдво. Невдовзі вони завітали до оселі Скруджевого писаря Боба Кретчита.

Пані Кретчит, жінка Кретчита, була вбрана вбого, у сукні двічі перелицьованій, але прикрашеній стьожками; ті стьожки дуже дешеві, але за невеличкі гроші надають сукні краси. Пані Кретчит з допомогою Белінди Кретчит, своєї другої дочки, теж прибраної по змозі, накрила стіл скатертиною. Тим часом Пітер Кретчит, старший син Кретчита, пробував виделкою, чи зварилася картопля. На Пітерові були страшенно великі батьківські комірці, що Боб дав йому надіти за-для свята. Кінці тих комірців лізли Пітерові в рот, але він дуже тішився зі свого убору та мріяв про те, щоб показатися в ньому десь у хорошому товаристві. Двоє молодших Кретчитенят – хлопчик і дівчинка – з галасом убігли до хати, гукаючи, що вони крізь двері в пекарні чули пах від гуски й упізнали свою власну гуску. Втішаючись любимими мріями про підливу з яблуками та цибулею, вони почали стрибати навкруг столу, вихваляючи Пітера, тимчасом як він (зовсім не гордий, хоч комірці, певно, задушили його) голосно цокнув покришкою із чавунчика й сповістив, що картоплю час взяти й обчистити.

– Що це так довго немає вашого батька й братика Тайні Тіма? – мовила пані Кретчит. – Та й Марта щось не йде!..

– Марта ось де, мамо! – сказала молода дівчина, входячи в хату.

– Ось Марта, мамочко! – гукали двоє молодших Кретчитенят.

– Ох, Марто! Коли б ти знала, яка в нас гуска!!!

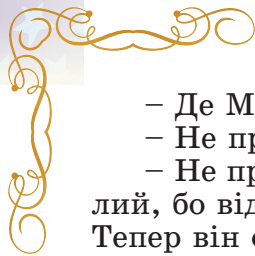
– Що це ти так пізно прийшла сьогодні, моя дитино? – спитала пані Кретчит, цілуючи Марту кілька разів та з ніжною турботою знімаючи з неї хустку й капелюшок.

– Треба було ввечері кінчати багато роботи, мамочко, – відказала дівчина, – а сьогодні все поприбирати.

– Ну, добре! Аби вже ти прийшла!.. Сідай коло вогню, зігрійся, моя любочко!

– Ні, ні, Марто! Не сідай! Он тато йдуть! – загукали молодші Кретчити, що були завжди вкупі. – Сховайся, Марто! Сховайся!

Марта сховалася. Увійшов батько, маленький Боб. На ньому була довга шалька з торочками; старе вбрання було позашиване й вичищене, щоб було святочне. Він ніс на плечах Тайні Тіма, бо Тайні Тім, бідненький, ходив на милиці і його ніжки були заправлені в залізні лубки.

– Де Марта? – спитав відразу Боб Кретчит, озираючись.
– Не прийшла, – відповіла пані Кретчит.
– Не прийшла!.. – промовив Боб, засмутившись. Він був усю дорогу дуже веселий, бо від самої церкви був Тайні Тімові за коня і біг, як чистокровний винохід. Тепер він одразу зажурився й знову проказав:

– Вона не прийшла на Різдво!..

Марта не любила бачити батька смутним, навіть задля жарту: вона вибігла з-за дверей і кинулась йому в обійми, тим часом менші Кретчитенята схопили Тайні Тіма й понесли в пекарню, щоб він послухав, як там співає в казанку пудинг.

Коли Боб уже досить націлувався з дочкою, а пані Кретчит досить насміялася з його легковір'я, вона спитала:

– Як поведився Тайні Тім у церкві?

– Як слід лютому хлопчикові, – відповів Боб, – навіть ще краще. Сидячи часто сам, він звик думати, і йому часто спадають на думку дуже чудні речі.

Повертаючись додому, він сказав мені, що, певне, його запримітили в церкві, бо він каліка. «Мені, – каже, – приємно нагадувати всім на Різдво Того, хто робив калік ходячими, а сліпих видющими...».

Бобів голос тремтів, як він говорив те...

– Тім росте, розумнішає, а чи одужає він коли?..

Боб не встиг нічого більше додати, бо стало чутно, як застукала милиця об підлогу; Тайні Тім разом з братом та сестрою увійшов у хату й сів на своїй лавочці коло вогню. (...)

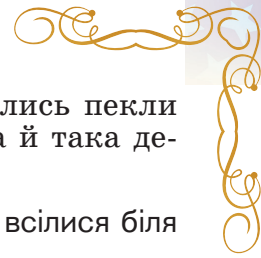
Пітер і ті всезнайки, малі Кретчитенята, пішли по гуску й принесли її урочиство. Гуска справила таке враження, неначе то була якась надзвичайна птаха, дивніша за чорного лебедя, та й справді, у цій господі гуска з'являлася дуже рідко. (...)

Аж ось полумисок поставили на стіл, і Боб проказав молитву. Після молитви всі поважно замовкли, бо пані Кретчит, помалу оглянувши патику, лагодилася встромити його гусці в груди. Але як вона вже розрізала гуску й звідти показала начинка, то навкруг столу пішло тільки шепотіння... Навіть Тайні Тім, захочений двома молодшими Кретчитенятами, застукав ножем об стіл і гукнув:

– Ох, яка гуска!

Кадр із мультфільму «Різдвяна історія» (реж. Р. Земекіс, 2009 р.)

Ніколи не було такої гуски! Боб сказав, що він не вірить, щоб колись пекли таку гуску. Усі дивувалися, що вона була така ніжна, пахуча, велика й така дешева. (...)

Після гуски родина поласувала чудовим пудингом. Потім дорослі та діти всілися біля каміна.

Тайні Тім сидів дуже близько від батька. Боб ніжно, ласкаво тримав його маленьку худу ручку, немов боявся, щоб хто не одібрав того синочка від нього. (...)

– Духу! – сказав Скрудж так чуло, як він ніколи до цієї пори не говорив. – Скажи мені, чи буде жити Тайні Тім?

– Я бачу порожнє місце в кутку біля каміна й старанно захищену цілою родиною самотню милицю. Якщо ці тіні не зміняться в прийдешності, то дитина помре. (...)

– За здоров'я пана Скруджа! – промовив Боб. – Моєму господареві завдячуємо ми цим маленьким бенкетом. Випиймо ж за здоров'я пана Скруджа!

– Ми йому завдячуємо цим бенкетом?! – скрикнула пані Кретчит, червоніючи від зворушення. – Я хотіла б, щоб він був тут. Я сказала б йому свою думку про нього. Сподіваюся, що вона б йому прийшлася до смаку.

– Люба моя, – стримав її Боб, – перед дітьми! У день Різдва!

– Звичайно, тільки ради такого великого свята хтось може пити за здоров'я такого поганого, скупого, злого, безжалісного чоловіка, як твій господар Скрудж. Ти, Роберте, добре знаєш, який він. Ніхто не знає цього краще за тебе, мій бідолашний.

– Люба моя, – лагідно відповів Боб, – сьогодні ж Різдво!

– Я вип'ю за його здоров'я тільки задля тебе й задля сьогоднішнього дня, – сказала пані Кретчит і потім промовила: – Довгого життя панові Скруджеві! Веселого Різдва й щасливого Нового року! Я певна, що він буде дуже веселий і дуже щасливий!

За матір'ю випили й діти, це було перше, що вони зробили без щирої втіхи. Тайні Тім випив після всіх, але цей тост не мав для нього жодної ціни. Скрудж був страшилом для всієї сім'ї. Саме його ім'я й тепер насунуло якусь тінь, що не розходилася аж п'ять хвилин.

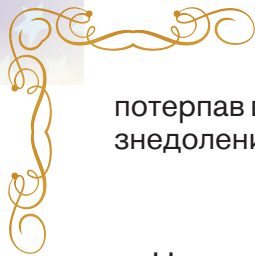
Коли тінь розійшлася, то всі стали ще веселіші від цієї думки, що вже скінчили справу з тим нещасним Скруджем. (...)

У всьому святі не було нічого надзвичайного. Родина Кретчитів була не пишна. Убирані вони були погано: черевики промокали, одяг зношений; Пітер добре знав, де знаходиться позичкова каса. Але Кретчити були щасливі; вдячні за те, що мали; задоволені одне за одного та з того, як провели вкупі час. Коли ж вони вже зникали Скруджеві з очей, то здавалися особливо щасливими при світлі духового каганця, як дух благословив їх ним на прощання. Скрудж до останку пильно дивився на них, особливо ж на Тайні Тіма.

Дух і Скрудж вийшли з хати й пішли вулицею. (...)

Незабаром вони завітали до оселі племінника Скруджа, де зібралася весела компанія. За чаєм розмовляли про скупого дядька, господаря будинку. Гості засуджували Скруджа, але сам племінник говорив про нього зі щирим співчуттям.

Після чаю свято продовжилося: товариство співало, танцювало, грало у фанти. Скрудж, ніким не помічений і не почутий, потайки приєднався до гравців. Він відчував, як м'якшало його серце, і зовсім розчулився, коли почув зворушливий тост, виголошений племінником на його честь. Скруджеві не хотілося залишати цей гостинний будиночок, але дух зажадав продовжити подорож. Далі вони навідувалися до хворих, ув'язнених, убогих – до всіх, хто

потерпав від життєвих знегод. І щоразу, коли лунало різдвяне благословення духа, обличчя знедолених світлішали від радості й надії.

Строфа IV. Останній дух

Настала третя ніч. Дух цієї ночі був зовсім не схожий на своїх попередників: у чорних шатах, з-під яких було видно лише простягнуту руку, він здавався згустком темряви й жаху. Скрудж боявся його більше, ніж інших привидів. Проте, долаючи страх, вирушив разом з таємничим гостем у подорож.

(...) Не знаю, чи можна сказати, що вони увійшли в місто, бо швидше місто посунулося до них і огорнуло їх собою. У будь-якому разі вони опинилися в самому центрі його – на біржі серед купців. Одні швидко ходили то сюди, то туди; другі, побрязкуючи грошима в кишені, збиралися гуртками й розмовляли, інші – дивлячись на годинник, інші – крутячи свої великі золоті печаті. Одне слово – все було як завжди, добре знайома Скруджеві картина.

Дух став позад одного гурточка ділових людей. Скрудж, побачивши, що його рука простягнута до них, підійшов теж послухати їхню розмову.

– Ні, – мовив великий товстий пан з величезним волом, – я нічого більше не знаю про це. Я знаю тільки, що він помер.

– Коли він помер? – спитав другий.

– Тієї ночі, здається.

– Що ж це з ним сталося? – спитав третій, беручи понюшку тютюну з дуже великої табакерки. – Я думав, він ніколи не помре.

– Бог його знає, – відповів перший, зітхнувши.

– Що ж він зробив зі своїми грошима? – спитав добродій із червоним обличчям та наростом на носі, що тремтів у нього, як у індика.

– Я нічого не чув про це, – відповів, зітхнувши, пан з великим волом (...).

Далі дух привів Скруджа до темної крамниці старого Джо на окраїні міста. Тут зібралися шахраї, що принесли речі, викрадені з дому небіжчика. Дехто з них не погребував навіть зняти сорочку з померлого. Скрудж з острахом слухав їхню розмову. Дух привів Скруджа до ліжка, на якому лежав небіжчик (ділок так і не наважився подивитися на його обличчя), а потім – до родини Кретчитів, яка оплакувала смерть малого Тіма. Зрештою подорожні опинилися на кладовищі. Дух показав Скруджеві на чийсь занедбану могилу. Тремтячи від страху, герой побачив на надгробку власне ім'я.

(...) – Невже?! – скрикнув Скрудж, упавши на коліна. – Невже той чоловік, що лежав на ліжку, – це я?..

Дух показав пальцем на нього, а тоді знову на могилу.

– Ні, духу! О ні, ні!

Але палець не ворухився.

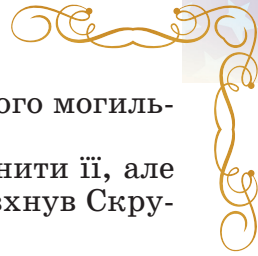
– Духу! – скрикнув Скрудж, міцно тримаючись за духів одяг. – Слухай, що я казатиму! Я вже не той чоловік, що був раніше. Після твоєї науки я вже не хочу бути тим, чим я був. Навіщо ж би мені показувати все це, коли немає надії, що я виправлюся?

Уперше духова рука немов затремтіла.

– Добрий духу, – казав Скрудж, стоячи на колінах, – ти жалієш мене; запевни мене, що я можу змінити ті тіні, що ти мені показував, коли зміню все життя.

Добра рука затремтіла.

– Я шануватиму у своєму серці Різдво і буду думати про нього цілий рік! Я спокують минуле теперішнім і майбутнім. Усі три духи будуть завжди зі мною.

Я не забуду їхньої науки. О, скажи мені, що я можу стерти напис із цього могильного каменя.

І з палким благанням він ухопив духову руку; дух намагався звільнити її, але обійми Скруджеві були дужі й втримали руку. Однак дух таки відштовхнув Скруджа.

Піднісши руки в останнім благанні, Скрудж зненацька зауважив, що шати духові змінилися. Вони осунулися, повужчали й зменшилися, стали такі, як стовпчик від Скруджевого ліжка.

Строфа V. Закінчення

Еге, такі, як стовпчик від власного Скруджевого ліжка.

Ліжко було Скруджеве, і хата була його. Але що було найприємніше, то це те, що майбутнє належало йому й що можна було ще каятися.

– Я спокутую минуле теперішнім і майбутнім! – повторив Скрудж, схопившись із ліжка. – Усі три духи будуть жити в мені. О Якове Марлею! Нехай святиться Різдво! Я кажу це на колінах, так, старий Якове, на колінах!

Скрудж був такий зворушений, що голос його тремтів і не слухався його. Під час останньої боротьби з духом він ридав, і все обличчя його було облите слізьми. (...)

Він хотів одягтися, але руки не слухалися його, крутили одяг, вивертали його, одягали не тим боком, рвали, м'яли його.

– Я не знаю, що робити! – скрикнув Скрудж, сміючись і плачучи водночас. – Я почуваю себе легким, як пушинка; щасливим, як ангел; веселим, як школяр; у мене голова крутиться, як у п'яного! Дай, Боже, кожному веселого Різдва! Дай, Боже, щасливого Нового року всьому світові! О, який же я щасливий! Гоп-ля-ля! Гоп-ля-ля! Ура-а-а! (...)

Не гаючи часу, Скрудж послав різдвяного індика родині Кретчитів.

(...) Нарешті Скрудж убрався у свій найкращий одяг і вийшов на вулицю. Якраз тоді люди виходили гуртами з дому, зовсім так, як показував йому дух теперішнього Різдва. Заклавши руки за спину, Скрудж ішов, поглядаючи на всіх з усмішкою. Він мав такий веселий і ласкавий вигляд, що троє чи четверо якихось добрих людей сказали йому: «Добриденень, пане! З Різдвом будьте здорові!» І Скрудж потім часто казав, що ці слова були найрадіснішими, наймилішими з усіх, які він будь-коли чув. (...)

Далі Скрудж пішов до церкви, потім проходжувався, дивився на людей, що поспішали кудись: привітно озивався до дітей, до старців, дивився униз у кухні, угору на вікна і відчував, що це все сповнює його серце радістю. Ніколи ще ніяка прогулянка, та й будь-що інше не робило його таким щасливим.

Після полудня він пішов до свого племінника. Разів із десять пройшов він повз двері, поки наважився постукати. Далі таки постукав.

– Чи вдома ваш господар, голубонько? – спитав він служницю. – Славна дівчина! Дуже мила!

– Дома, пане.

– Де ж він, моя люба?

– Він, пане, в ідальні разом з панною. Я проведу вас туди, коли бажаєте.

– Дякую вам; він знає мене, – промовив Скрудж, – я вже сам собі піду.

Він тихенько відхилив двері і зазирнув до ідальні. Стіл був накритий серед хати дуже святково, а молоді господарі вкотре оглядали, чи все було до ладу.

– Фреде! – промовив Скрудж.

– Господи Боже мій! – скрикнув Фред. – Хто це?..

– Це я, твій дядько Скрудж. Я прийшов на обід. Можна увійти?

Чи можна йому увійти! Скрудж повинен був дякувати Богові, що племінник не поодривав йому рук, стискаючи їх. Щирішої зустрічі не могло й бути. Племянниця привітала його теж так само щиро, і Топнер теж, як прийшов, і кругленька сестра, і всі гості, як поприходили. Що за чудовий був то вечір! Які хороші забави! Яка згода! Яке щастя!

А на другий день Скрудж прийшов рано у свою контору. Страх як рано! Він тільки й думав про те, щоб прийти раніше від свого писаря Боба Кретчита і зловити його на запізненні.

Так і сталося. Годинник вибив дев'ять – Боба немає; чверть на десяту – Боба немає. Він спізнився якраз на вісімнадцять з половиною хвилин.

Скрудж сидів перед широко відчиненими дверима, щоб побачити, як Боб увійде у свій закамарок.

Боб ще за дверима зняв шапку й шарфик і одним скоком сів на стілець; потім почав рипіти пером так швидко, немов хотів догнати дев'яту годину.

– Слухайте! – гукнув Скрудж своїм (як тільки він міг удати) звичайним голосом. – Що це ви приходите в таку пізню пору?

– Вибачте мені, добродію, – промовив Боб, – я справді спізнився...

– Спізнився! – сказав Скрудж. – Ще б пак – ні! А йдіть лишень сюди, добродію!

– Це ж тільки один раз на рік, – благав Боб, виходячи зі свого закутка. – Цього вже ніколи не буде більше, пане! Я вчора трохи побавився ради свята...

– Ну, то я вам от що скажу, – мовив Скрудж. – Я не хочу більше терпіти такого, як було, і через те, – говорив він далі, вставши зі стільця й так шттовхнувши Боба у бік, що той поточився назад у свій закамарок, – через те я зважив платити вам більше.

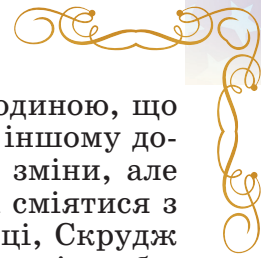
Боб затремтів з переляку й потягнувся за лінійкою. У нього майнула думка оглушити лінійкою Скруджа, зв'язати його, покликати на допомогу з вулиці людей і відвезти його в дім для божевільних.

– З Різдвом Христовим, Бобе! – сказав Скрудж зовсім поважно, тріпаючи його по плечах. – Дай вам Боже кращого Різдва, мій любий друже, ніж ті святки, що я багато років робив вам. Я збільшу вам платню й буду старатися, щоб допомогти вашій бідній родині. Ми поговоримо про це сьогодні увечері за склянкою гарячого пуншу. Та запаліть перше всього більший вогонь у себе в каміні!

Скрудж зробив усе, що казав, навіть набагато більше; що ж до Тайні Тіма, який одужав, то Скрудж став йому другим батьком.

Кадр із мультфільму «Різдвяна історія» (реж. Р. Земекіс, 2009 р.)

Скрудж став таким добрим другом, добрим господарем і доброю людиною, що навряд чи й був другий такий у доброму старому Лондоні або в якому іншому доброму старому місті в доброму старому світі. Дехто насміхався з тієї зміни, але Скрудж не зважав на те. Він знав, що завжди знайдуться люди, охочі сміятися з усякого добра, з усього хорошого та величного. Знаючи, що вони сліпці, Скрудж хотів, щоб вони мружили очі від сміху, ніж від справжньої сліпоти, бо сміх набагато приємніший за сліпоту. Він і сам сміявся і був щасливий.

Після тієї пригоди Скрудж не бачився більше з духами; але все життя він поводився, як наказує любов до людей, уміючи одривати в себе й допомагати іншим, і про нього казали, що вже хто-хто, а Скрудж уміє шанувати Різдво.

Дай Боже, щоб те саме можна було сказати про нас усіх!

Отже, прокажімо за маленьким Тайні Тімом: «Нехай буде над кожним з нас Боже благословення, його любов та ласка!».

Переклад *О. Кривинюк* (подано за сучасною літературною редакцією)

Біржа – установа, де здійснюються торговельні, фінансові та інші операції.

Деградація – поступове погіршення, занепад, втрата якихось властивостей.

Закамарок – куток, невелике місце поза чимось, вузький прохід.

Кирея – верхній суконний одяг.

Пантофлі – м'які кімнатні туфлі без підборів.

Пунш – зігрівальний коктейль, що зазвичай містить фрукти або фруктовий сік.

Літературний практикум

5. 1. Літературна вікторина «Чи уважні ви читачі?».

1. Як називалася контора, у якій працював головний герой «Різдвяної пісні в прозі»? .....
2. Кого вигнав Скрудж зі своєї контори напередодні Різдва? .....
3. Що побачив Скрудж на дверях замість молотка? .....
4. Які три духи мали прийти до Скруджа? .....
5. Звідки почалася подорож Скруджа в минуле? .....
6. Хто з літературних героїв прочитаних в дитинстві книжок став для Скруджа найулюбленішим? .....
7. Хто одного разу врятував Скруджа від самотності на Різдво? .....
8. Що спричинило розлуку з нареченою Скруджа? .....
9. Де побував Скрудж із духом теперішнього Різдва? .....
10. Яка доля постала перед Скруджем під час подорожі з духом майбутнього Різдва? .....
11. Як Скрудж розпочав справжній різдвяний ранок? .....
12. Що Скрудж зробив для родини писаря Боба Кретчита? .....

2. Цитатна реконструкція: установіть відповідність між цитатами і персонажами, про яких ідеться в них.

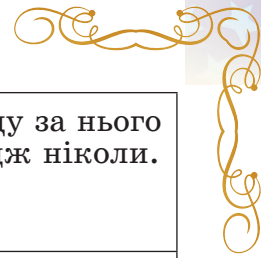
- «... простягнув до Скруджа свого ланцюга, неначе один цей ланцюг був причиною усіх його мук, а потім знову кинув його додолу зі страшенним брязкотом».
  - «Через холод в душі і вся постать немов заморозилась... Холодний іній лежав у нього на голові, на бровах і сухім підборідді».
  - «Дівчинка була завжди таким тендітним створінням і могла зів'янути від найменшого подиху вітру... але серце в неї було добре».
  - «Цей гість був чудною істотою: він мав дитячу постать, але був більше схожий на діда... Він держав гілку вічнозеленої зимової рослини, а вбрання його було прикрашене літніми квітками».
  - «Він був усю дорогу дуже веселий, бо від самої церкви був... за коня і біг, як чистокровний винохід».
  - «...сидів дуже близько від батька. Боб ніжно, ласкаво тримав його маленьку худу ручку, немов боявся, щоб хто не одібрав того синочка від нього».
- Дух минулого Різдва
  - Боб Кретчит
  - Тайні Тім
  - Привид Марлея
  - Ебенезер Скрудж
  - Фанні

3. *Стилістичний практикум.* Прочитайте нижчеподаний текст. Визначте основні засоби виразності мови під час створення образу Скруджа і заповніть таблицю. Усно схарактеризуйте роль засобів виразності мови в оповіді.

У портреті Скруджа сповна втілюється тема «внутрішнього холоду», що переноситься на зовнішність старого скнари: зі Скруджа крапля за краплею витікають живе життя і людське тепло, перетворюючи старого на крижану брилу. Емоційне нагнітання виразних дієслів-синонімів створює образ жадібного й немилосердного ділка-людиноненависника. Тож Дікенс, використовуючи засоби виразності мови, надзвичайно посилює знайдений мотив «душевного холоду» і образ «кам'яного серця».

Засіб виразності мови	Приклади
Епітет	Заздрісний, твердий, гострий...
Порівняння	Гострий, як кремінь...
Метафора	Всюди носив із собою той холод...
Гіпербола	Не було вітру, жорстокішого за Скруджа...
Синоніми	Схопити, придушити, скрутити, згребти...

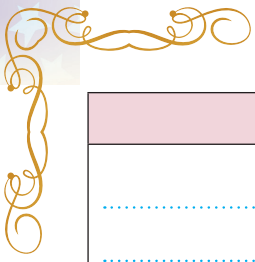
Іронія (прихована насмішка)	Злива, град, сніг, сльота мали тільки одну кращу за нього прикмету, – вони бувають часом щедрі, а Скрудж ніколи.
Промовисті прізвища	

4. Створіть сходинки прозоріння Скруджа під час подорожі в минуле, записавши спостереження в таблицю.

Подія подорожі	Що втратив?	Ознаки прозоріння
Шкільні роки		
Зустріч із сестрою Фанні		Згадка про небожа Фреда
У крамниці	Дружні відносини з підлеглими	
Зустріч із першим коханням		

5. Дослідіть, як автор використовує антитезу (протиставлення). Порівняйте матеріальне становище родини Кретчитів і настрою Різдва за цитатами з повісті.

<i>Родина Кретчитів</i>	
Злиденне життя сім'ї	Відчуття щастя та сімейного затишку
.....	.....
.....	.....
Убогий одяг	Охайність і святковість одягу
.....	.....
.....	.....
Тяжкі удари долі	Витримка й сподівання на диво
.....	.....
.....	.....

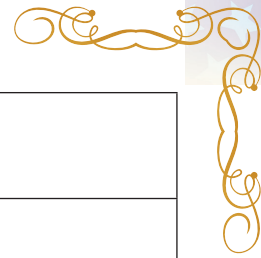
Невибаглива вечеря	Загальносімейний захват від вечері
.....	.....
.....	.....

6. Як ставилися до Різдва різні герої повісті? Наведіть приклади з тексту і заповніть таблицю.

Герої повісті	Приклади з тексту
Збирачі коштів для бідних	
Фред	
Тайні Тім	
Родина Кретчитів	
Маленька Фанні	
Ебенезер Скрудж	

7. Попрацюйте в парях. Зазначте зміни, які відбулися зі Скруджем упродовж повісті.

У настрої	
У мові	
У зовнішності	
У ставленні до власної родини	
У ставленні до Кретчитів	

У стосунках з оточенням	
У ставленні людей до Скруджа	
У природі	

8. Розподіліть слова та словосполучення – характеристики Скруджа до подорожі з духами Різдва та після казкового переродження.

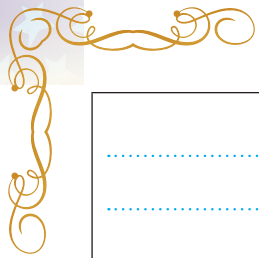
Неприємний; потворний від злості чолов'яга; добрий дядечко; кам'яне серце; бездушний; холодний; черствий; нездатний на звичайні людські почуття; байдужий; скупий; жмикрут; уїдливий сміх; ненависть до всього світу; турботливий; щедрий; відкритий людям; добрий; милосердний; щирий; людяний; ненависть і бажання відгородився від світу; закрився, як молюск; співчутливість; емоційний; веселий; радісний; щасливий від спілкування.

До подорожі з духами	Після подорожі з духами
.....	.....
.....	.....
.....	.....
.....	.....
.....	.....
.....	.....
.....	.....
.....	.....

9. Розподіліть реальні й фантастичні події повісті. Можете доповнити своїми прикладами.

Контора «Скрудж і Марлей», свято Різдва, привид Марлея, три духи Різдва, нічні видіння, Святвечір у родині Кретчитів, життя вбогих і знедолених, дивна хаотична музика, бряжчання ланцюгів, завивання вітру, скрипи, подорож у минуле, різдвяні дзвони, велика індичка з магазину птиці, збирачі коштів для бідних, смертельна хвороба Тіма, надії і сподівання небожа Скруджа на щастя, Англія в ніч на 25 грудня, мандрівка в майбутнє, спілкування з духами, миттєві пересування в просторі, романтичне переродження скнари, опис одягу родини Кретчитів тощо.

Реальні елементи	Фантастичні елементи
.....	.....
.....	.....

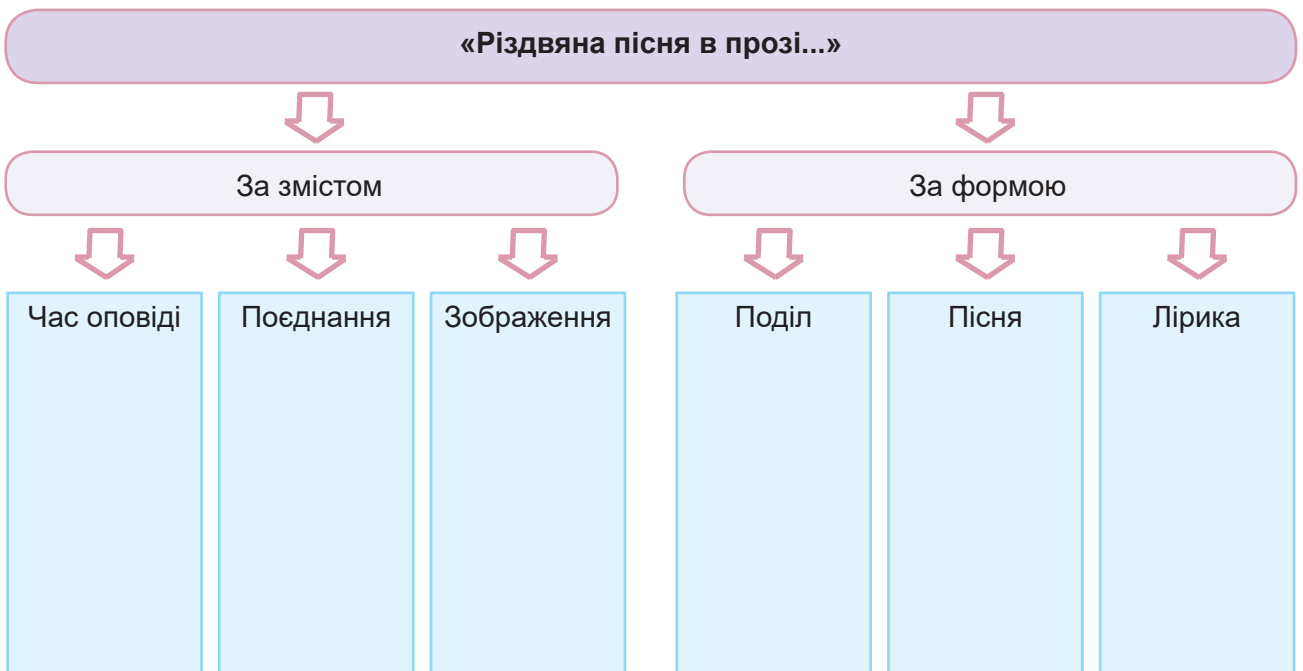
<hr/> <hr/> <hr/> <hr/> <hr/> <hr/> <hr/> <hr/>	<hr/> <hr/> <hr/> <hr/> <hr/> <hr/> <hr/> <hr/>
---	---

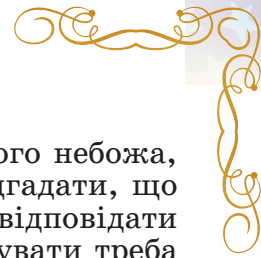
10. Викресліть «зайве» в ознаках різдвяної повісті як жанру.

Час оповіді – Різдво як свято великого дива; історична тематика; поєднання реального та фантастичного; езопова мова; зображення різдвяних пригод героя; зображення атмосфери свята та веселощів; великий обсяг твору; обов’язкова віршована форма; повчальність змісту; поєднання комічного й трагічного; головні герої – боги, фантастичні істоти, великі герої; незавершеність сюжету; характери без розвитку.

11. Літературознавчий практикум. Чому повість отримала назву «Різдвяна пісня в прозі...»?

1. Визначте, зі скількох строф складається повість.
2. Доведіть, що строфа I «Марлеєва тінь» є «пісенним зачином».
3. Яку назву мають наступні три строфи? У чому спільність їхньої побудови?
4. Коли відбувається дія повісті?
5. Які пригоди відбуваються з героєм?
6. Як у повісті поєднується реальне та фантастичне?
7. Висновки зафіксуйте в схемі.

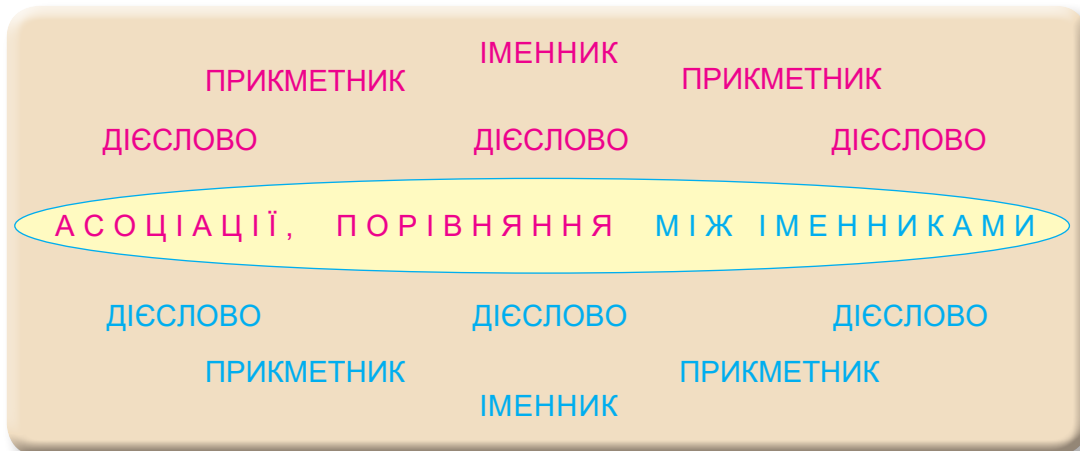
12. Літературна гра за мотивами «Різдвяної пісні в прозі...».

Під час другої подорожі з Духом Скрудж відвідує помешкання свого небожа, де грають у гру «Так і ні»: Фред задумує якусь річ, а гості мають відгадати, що він задумав. За умовами гри на всі здогадки щодо задуманого можна відповідати лише словами «так» або «ні». Умови гри в класі такі самі, але задумувати треба одного з героїв повісті.

- Під час гри Фред задумав ім'я свого дядька. Поміркуйте, чому на запитання, чи задумав він якусь тварину, «доволі неприємну і навіть люту, часом гаркливу й рикливу, яка іноді начебто й розмовляє», Фред відповів «так».

13. Поетична майстерня «Діаманта». Діаманта – це віршована форма із семи рядків, перший та останній з яких – поняття з протилежним значенням. Цей вид вірша складається за такою схемою:

1. *Перший рядок* – тема (іменник). 2. *Другий рядок* – опис теми (два прикметники). 3. *Третій рядок* називає дію, пов'язану з темою (три дієслова). 4. *Четвертий рядок* висловлює асоціації, порівняння між першим та останнім іменником (два словосполучення або чотири іменники). 5. *П'ятий рядок* називає дію, пов'язану з темою (три дієслова). 6. *Шостий рядок* – опис теми (два прикметники). 7. *Сьомий рядок* – тема (іменник).

Зразок:

Скнара
Холодний, черствий
Злиться, лютує, знущається
Моторошна подорож, дивовижне прозріння
Радіє, веселиться, святкує
Турботливий, щедрий
Людина

- Складіть і запишіть діаманту про одного з героїв повісті.

.....

.....

.....

.....

Розвиваймо мовлення

6. Привид Марлея зауважив: «Я ношу ланцюг, якого сам собі скував за життя». Який ланцюг приготував собі Скрудж? У чому, на ваш погляд, полягала головна життєва помилка Скруджа? Чи можна було її уникнути?

- Візьміть участь у дискусії: обговоріть вищезазначені питання, використовуючи пам'ятку.

Пам'ятка

ОСНОВНІ ПРАВИЛА ДЛЯ УЧАСНИКІВ ДИСКУСІЇ

1. Відверто, точно й коротко висловлюйте свої думки.
2. Поважайте точку зору всіх учасників.
3. Не перебивайте інших.
4. Не критикуйте себе та інших.
5. Дотримуйтесь позитивних ідей і стосунків.

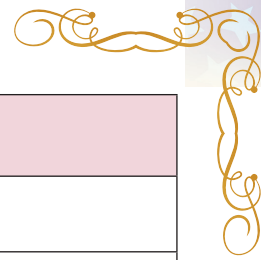
Зауважте: дискусія є способом розв'язання проблеми, а не формою з'ясування відносин.

7. Складіть і запишіть твір-роздум на тему «Не гроші роблять людину щасливою, а людяність» (Ч. Дікенс).

Український мотив

8. Заповніть порівняльну таблицю «Навколо Різдва», у якій зазначте, як святкують Різдво в Україні та в Англії. Використовуйте матеріал повісті Ч. Дікенса та власний досвід.

Критерій для порівняння	Україна	Англія
Дата		
Головні страви		
Одяг		
Прикраси		
Родинні звичаї		
Подарунки		

Мистецьке відлуння

9. «Різдвяна пісня в прозі...» Ч. Дікенса стала традиційною різдвяною історією не лише в англomовному світі, але й в інших країнах. Через оригінальне поєднання реального й фантастичного, а також щирий щемливий сюжет повість неодноразово ставала предметом екранізації.

Однією з найкращих версій цього твору на кіноекрані стала анімаційна фентезійна стрічка американського режисера Роберта Земекіса «Різдвяна історія» (2009 р.). Фільм створено за допомогою сучасної комп'ютерної технології захоплення руху – це метод, за якого анімація створюється не вручну, а шляхом оцифрування – відеозапису за допомогою спеціальних датчиків – рухів реальної людини і подальшого перенесення їх на тривимірну модель. Головні ролі зіграв Джим Керрі, який утілює образи Скруджа та трьох духів Різдва. Більшість глядачів оцінили стрічку як чудову зворушливу різдвяну іграшку кіно.

- З допомогою старших родичів чи знайомих знайдіть в інтернет-мережі мультфільм «Різдвяна історія» і перегляньте його. Чи відрізняється режисерське бачення від тексту повісті? Обґрунтуйте свою думку.

10. Повість-казка «Лускунчик і Мишачий король» німецького письменника Ернста Теодора Амадея Гофмана – дивовижна різдвяна історія світу іграшок і фантазій. Вона розповідає про пригоди дівчини Марі та хлопчика Дросельмаєра, якого зла миша Мишильда перетворила на Лускунчика.

Скориставшись посиланням <https://cutt.ly/fV3sraU> або QR-кодом, прочитайте повість-казку «Лускунчик і Мишачий король» і дізнайтесь, чим закінчилася боротьба Лускунчика та Мишачого короля.

- Пояснюю значення термінів «різдвяна пісня», «повість», використовую їх у переказі.
- Переказую основні події «Різдвяної пісні в прозі...».
- Розповідаю, як ставляться до Різдва персонажі повісті Ч. Дікенса.
- Характеризую образ Скруджа: окреслюю, яким він був до подорожі і яким став після неї.
- Пишу твір-роздум за прочитаною повістю.

Самостійно,
впевнено, легко

Самостійно, після
додаткового роз'яснення

З допомогою
інших

ЗМІСТ

РОЗДІЛ ІІІ

ЛЮДСЬКІ ЧЕСНОТИ Й ВАДИ В ДЗЕРКАЛІ БАЙКИ	3
---	---

РОЗДІЛ ІV

ПРИГОДИ І ФАНТАСТИКА

Відкриття душевних скарбів	10
Фантастична подорож у різдвяну ніч	31